

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Evropská identita jako projekt dialogu?

Bakalářská práce

Autor: Lucie Strachová

Studijní program: B 7507 – Specializace v pedagogice

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Vedoucí práce: Mgr. Zdenka Sokolíčková, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Lucie Strachová
Studium:	P16P0782
Studijní program:	B6107 Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Evropská identita jako projekt dialogu
Název bakalářské práce AJ:	European identity as a project of dialogue

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce si klade za cíl představit nynější diskurz evropské identity a zjistit, která z dimenzí evropské identity by byla nejvhodnějším podpůrným opatřením pro stabilnější Evropskou unii a evropskou společnost. Teoretická část zahrnuje vysvětlení nejdůležitějších pojmů, jako je evropská či národní identita, a také conceptualizaci myšlenek, které poté kvalitativní výzkum podpoří, či vyvrátí. V praktické části bude představen kvalitativní výzkum s 20 studenty z různých evropských zemí, který má za cíl zjistit, jaký je přístup dnešních studentů k Evropské unii a evropské identitě. Díky poznatkům získaným z kvalitativního výzkumu bude možné odvodit, jaká dimenze evropské identity je nejsilnější. Struktura (obsah) práce: Úvod a vymezení pojmů Představení evropské identity v kontextu Transkulturní komunikace Kvalitativní výzkum Závěr

BERGER P., LUCKMANN T. (1966): Sociální konstrukce reality, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno BURDA F. (2016): Za hranice kultur, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno DELANTY G., RUMFOLD CH. (2005): Rethinking Europe, Routledge, New York DELANTY G. (1995): Inventing Europe: idea, identity, reality, Basingstoke, Palgrave FIALA P. (2007): Evropský mezičas: nové otázky evropské integrace, Praha, Barrister & Principal HABERMAS J. (1989): The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge, Policy Press HABERMAS J. (2013): Crisis of the European Union, Hoboken, Wiley-Blackwell MÜLLER K.B. (2008): Evropa a občanská společnost, Sociologické nakladatelství, Praha SOKOLÍČKOVÁ Z. (2014): Výzvy pro transkulturní komunikaci, Moravapress, Ostrava TODOROV T. (2011): Strach z barbarů: kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací. Praha, Paseka

Garantující pracoviště:	Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Zdenka Sokolíčková, Ph.D.
Oponent:	ThLic. David Bouma, Th.D.
Datum zadání závěrečné práce:	6.10.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci „*Evropská identita jako projekt dialogu?*“ vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a veškeré použité prameny a informace řádně cituji v seznamu použité literatury.

V Hradci Králové dne 20. 3. 2019

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Zdence Sokolíčkové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při zpracování této bakalářské práce.

Anotace

STRACHOVÁ, Lucie. *Evropská identita jako projekt dialogu?* Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019, 54 s. Bakalářská práce

Tato bakalářská práce si klade za cíl představit nynější diskurz evropské identity a zjistit, která z dimenzí evropské identity by byla nejvhodnějším podpůrným opatřením pro stabilnější Evropskou unii a evropskou společnost. Teoretická část zahrnuje vysvětlení nejdůležitějších pojmů, jako je evropská či národní identita, a také konceptualizaci myšlenek, které poté kvalitativní výzkum podpoří, či vyvrátí. V praktické části bude představen kvalitativní výzkum s 20 studenty z různých evropských zemí, který má za cíl zjistit, jaký je přístup dnešních studentů k Evropské unii a evropské identitě. Díky poznatkům získaným z kvalitativního výzkumu bude možné odvodit, jaká dimenze evropské identity je nejsilnější.

Klíčová slova: evropská identita, Evropská unie, kosmopolitismus, transkulturní komunikace

Annotation

STRACHOVÁ, Lucie. *European identity as a project of dialogue?* Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019, 54 pp. Bachelor Degree Thesis

This bachelor thesis aims to present the current discourse of European identity and to find out which of the dimensions of European identity would be the most appropriate support measure for more stable European Union and European society. The theoretical part includes an explanation of the most important terms such as European or national identity, as well as the conceptualization of ideas which will be then supported or disproved by qualitative research. The practical part will introduce qualitative research with 20 students from different European countries, which aims to find out what is the attitude of today's students to the European Union and European identity. Thanks to the results gained from the qualitative research it will be possible to deduce what dimension of European identity is the strongest.

Keywords: European identity, European Union, cosmopolitanism, transcultural communication

Obsah

Úvod.....	9
1. Terminologie a teoretická východiska práce.....	10
1.1 Terminologie	10
1.2 Cíle práce.....	11
1.3 Struktura práce.....	12
1.4 Konstruktivismus jako aplikovaná kulturní teorie.....	13
1.5 Kvalitativní výzkum a metodologické vymezení	16
2 Teoretická část.....	18
2.1 Identita	18
2.1.1 Identita z esencialistického a konstruktivistického hlediska	18
2.1.2 Pozitivní a negativní identita	19
2.2 Národní identita	20
2.3 Evropská unie	21
2.3.1 Faktory ovlivňující budoucnost Evropské unie	22
2.4 Evropská identita a její koncepty.....	24
2.4.1 Kulturní evropská identita.....	25
2.4.2 Politická evropská identita	27
2.4.3 Kosmopolitní evropská identita	28
2.6 Hlavní překážky pro fungování a stabilitu Evropské unie	32
2.6.1 Absence legitimacy	33
2.6.2 Demokratický deficit	34
2.6.3 (Ne)existence evropské veřejné sféry	34
2.6.4 Nedostatek solidarity	35
2.7 Transkulturní komunikace jako možné východisko	36
3 Praktická část.....	37
3.1 Specifika výzkumu	37
3.1.1 Cíl a koncepce výzkumu.....	37
3.1.2 Výzkumný soubor.....	37
3.1.3 Zvolené metody a výzkumné otázky	38
3.1.4. Etika výzkumu	40
3.1.5 Limity a kvalita výzkumu	40
3.2 Zpracování dat	41

3.3 Výzkumná zpráva	42
Závěr	48
Bibliografie	52

Úvod

Téma této práce bylo vybrané na základě skutečnosti, že jsem se ve druhém ročníku studia zúčastnila výjezdu do italské Padovy v rámci programu Erasmus. Prioritou bylo pro mne získat zkušenosti s vedením kvalitativního výzkumu provedeného v anglickém jazyce. Téma evropské identity se mi zdálo dostatečně zajímavé a zároveň neprobádané, aby se stalo mou výzkumnou otázkou a obsahem bakalářské práce.

V průběhu studování literatury se mé konkrétní výzkumné otázky měnily a především přibývaly. Pomalu jsem začala zjišťovat, před jak velkou výzvou stojím a že mé téma budu muset více specifikovat a smířit se s tím, že není možné studovat všechny aspekty takového velkého tématu v mezích bakalářské práce. Zprvu nebylo jednoduché se v pojmu evropské identity zorientovat, neboť je více způsobů, jak pojmut evropskou identitu (respektive zvýraznit jednu z jejích dimenzí a s tou pracovat). Mnoho teoretiků upřednostňuje kulturní evropskou identitu, jiní politickou evropskou identitu a jiní zase kosmopolitní evropskou identitu. A ani toto rozdělení není přesné, neboť pojímá pouze část ze způsobů, jak na ni pohlížet. Toto dělení, které můžeme vidět především u Delantyho, ale také u Todorova, Pichlera či Ulricha Becka, se mi zdálo jako nejschůdnější.

V úvodu bych ráda také představila tři „proč“, která je podle mého názoru třeba zodpovědět, aby následující práce byla smysluplná a nestala se pouhým výkřikem do tmy. První otázkou, kterou je třeba zodpovědět, je: „Proč vlastně potřebujeme evropskou identitu?“ V dnešní době, která se vyznačuje procesem globalizace a krizí hodnot, je dle mého názoru nutné ptát se po evropské identitě a hledat klíč k řešení problémů. Současné transnacionální výzvy už není možné řešit pouze na úrovni národních států. Jak píše Burda: „Před globalizovaným světem vyvstává otázka po možnosti a základu transkulturní, transnárodní a transpersonální vzájemnosti.“¹ Stejně tak souhlasím s přesvědčením, že Evropská unie, kterou považuji za velmi zdařilý a nezbytný projekt, by se stala funkčnější a stabilnější, pokud by její občané disponovali společnou evropskou identitou. Tento pohled však není ničím novým a většina odborníků se na potřebnosti evropské identity shoduje. A to dokonce i tzv. euroskeptici, kteří souhlasí s tím, že Evropské unii by taková identita pomohla, druhým dechem však jakoukoliv možnost existence takové identity vyvracejí.

Druhou otázkou je: „Proč bychom si měli přát existenci Evropské unie?“ Evropská unie je dle mého názoru důležitá nejen proto, že evropská integrace už pokročila do takové míry, že

¹ BURDA F. (2016): *Za hranice kultur*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 13

opatření podniknutá pouze jedním státem by nebyla účinná, ale také proto, že vliv dalších velmocí ve světě stále roste a Evropa již dávno není globálním hráčem číslo jedna. Potřebujeme tak hlas, který bude stále slyšet (nejen v oblasti ekologie, vědeckého výzkumu, imigrace, ekonomie či bezpečnosti, ale i mnoho dalších) a tento hlas nám může zaručit pouze Evropská unie.²

Mým třetím přesvědčením je, že přístup evropské politiky by neměl být univerzalistický a evropská identita by neměla být takové povahy, aby stírala kulturní a národnostní rozdíly. S tímto tvrzením vystává třetí „proč“, které zní: „Proč je důležitá diverzita?“ Tato otázka se zdá být na místě už jen proto, že přibývá hlasů konstatujících, že je vlastně něco praktického na tom vzdát se rozmanitosti. Avšak diverzita neztrácí na své hodnotě ani ve chvíli, kdy přistoupíme na takovýto pragmatismus. Rozmanitosti bychom si měli vážit a ochraňovat ji například proto, že udržuje více alternativ, a to nejen v jejich stávajícím stavu, ale také v jejich specifickém potenciálu pro další rozvoj. Stejně tak může být kulturní diverzita v rámci globálního světa chápána jako druh možnosti pro vylepšení či řešení problémů v jiné kultuře. Kulturní diverzita také potlačuje vztahy politické a ekonomické závislosti, je zdrojem kreativity či ji můžeme chápat jako jakýsi druh památníku lidské tvořivosti.³

Jsem si vědoma, že v rámci mé bakalářské práce zkoumám pouze nepatrný aspekt celého tématu, avšak jsem přesvědčena o nezbytnosti se zmíněnému tématu věnovat.

1. Terminologie a teoretická východiska práce

1.1 Terminologie

Hlavní pojmy, které je třeba zdůraznit jako výchozí pro tuto práci, jsou identita, národní identita a velmi těžko definovatelná evropská identita. Je třeba zmínit, že neexistují žádné univerzálně platné definice těchto pojmů, neboť je možné na ně pohlížet z více perspektiv. Samozřejmě budou tyto termíny detailněji popsány v dalších kapitolách, přesto považuji za nezbytné zmínit, jak jsou definovány pro účely této práce.

Identita je z hlediska kulturních studií pokládána za kulturní konstrukt, a to především proto, že zdroje, které ji pomáhají vytvářet, jsou samy kulturního původu. Identita není fixní podstata, ale proces.⁴

Pojem národní identita je způsob imaginární identifikace s národním státem, přičemž tato

² TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitosti, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 201

³ HANNERZ U. (1996): *Transnational Connections: Culture, people, places*. London, Routledge, s. 57, 62 (vlastní překlad)

⁴ BARKER C. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál, s. 74

identifikace je nejčastěji vyjadřována pomocí symbolů a znaků. Můžeme na něj pohlížet jako na společný pocit sounáležitosti příslušníků jednoho národa, který je konstruován pomocí sdílené narace národa. Tito příslušníci se tak identifikují se společným původem, dějinami, tradicemi, zvyky a hodnotami.⁵

S národní identitou je spojen pojem nacionalismus, který se vyznačuje především jeho vztahem ke státu, tj. politické hranice se mají překrývat s hranicemi kultury. Můžeme říci, že nacionalismus je etnická ideologie, která tvrdí, že daná skupina by měla ovládat stát.⁶

Evropská identita je velmi obtížně definovatelný pojem. Velmi obecně můžeme evropskou identitu označit jako kolektivní pocit náležitosti k evropské společnosti a evropskému veřejnému prostoru. Avšak když mluvíme o evropské identitě, je třeba zmínit, o jaké její dimenzi hovoříme. Tyto dimenze můžeme rozdělit podle toho, k čemu se zmíněná evropská identita vztahuje. Můžeme tedy mluvit o kulturní evropské identitě, jejíž základy stojí na vědomí člověka o společné evropské kultuře a pocitu, že je její součástí i produktem. Oproti tomu politická evropská identita se vztahuje přímo k Evropské unii jako legitimní instituci. V neposlední řadě zde bude představena také kosmopolitní evropská identita, která stojí na společném rámci a rovnoprávném statusu, který dává vyniknout rozdílům mezi kulturami či národy.

1.2 Cíle práce

Cílem práce je představit nynější diskurz evropské identity a zjistit, která z dimenzí evropské identity by byla nejschůdnější pro to, aby byla schopná stát se podpůrným opatřením pro stabilnější Evropskou unii a evropskou společnost. K tomu mi pomůže kvalitativní výzkum zkoumající představy, pocity a názory studentů z různých zemí na téma evropské identity a Evropské unie. Tento výzkum je spíše ilustrativní a samozřejmě by bylo třeba, aby byl podpořen rozsáhlejší výzkumem. Také bych chtěla poukázat na skutečnost, že zformulované závěry jsou především výzvou k dalším a hlubším empirickým studiím. Mým přesvědčením, se kterým tuto práci píši a který bude na jejím konci možná také vyvrácen, je, že důvodem křehkosti a slabosti evropské identity, ze které také pramení její nefunkčnost jako podpůrného opatření pro fungování Evropské unie, je snaha o její umělé vytvoření. Problém není striktně v tom, že by byla uměle vytvářena, neboť produktem sociální konstrukce je snad každá kolektivní identita, ale v tom, jak a na jakých principech je

⁵ BARKER C. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál, s. 130

⁶ ERIKSEN T. H. (2012): *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 164

postavena snaha o její posílení. Jedna strana teoretiků a odborníků je toho názoru, že je třeba, aby evropská identita stála na společných základech evropské kultury, a snaží se tak podnítit posílení kulturní identity. Avšak pro posílení takové identity je třeba vědomí společnosti této společné evropské kultury a pocit, že jsou jejím výtvořem i součástí. Ve chvíli, kdy zjistíme, že lidé tento pocit nesdílejí a všímají si spíše rozdílů, které mezi evropskými národy jsou, je třeba změnit cestu. Jiní odborníci zastávají vytvoření evropské identity jako politického konceptu. V tu chvíli stojíme před stejným problémem. Aby byla taková identita dost silná, je třeba, aby se lidé ztotožňovali s evropskou integrací a Evropská unie pro ně měla stejný osobní význam jako instituce jejich státu. I přes mnohé snahy se však zdá, že zavedení společných unijních symbolů a společných evropských institucí není dost silným podnětem k posílení politické evropské identity.

Jsem toho názoru, že jak kulturní, tak politická dimenze evropské identity jsou velmi důležité. Avšak nezdají se být dostatečně silné pro to, aby se díky jedné z nich stala evropská identita podpůrným opatřením či tzv. třetím pilířem Evropské unie a pomohla tak i k jejímu lepšímu fungování.

Nejpříjemnější dimenzí takové evropské identity by mohl být kosmopolitní rozměr, a to především v případě, že by kvalitativní výzkum ukázal, že lidé si všímají spíše národních rozdílů než toho, co mají společné. V takovém případě se také nabízí využít transkulturní hledisko. Transkulturní komunikace, která překračuje kulturní odlišnosti, má podle mého názoru totiž potenciál vytvořit prostředí, ve kterém by síla evropské identity mohla růst. Taková identita by se stala spíše vedlejším produktem samotného transkulturního prostředí než jeho cílem.

1.3 Struktura práce

Konceptuálně je tato práce rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsou vymezeny a popsány pojmy jako je identita, národní identita, Evropská unie a evropská identita. Na pojem identita se podívám z hlediska esencialismu a konstruktivismu, a také na teorii pozitivní a negativní identity. Evropská unie bude popsána jen velmi obecně, ale zaměřím se na faktory ovlivňující její budoucnost. Evropskou identitu rozdělím na tři koncepty, a to na kulturní, politický a kosmopolitní. Následně popíši vztah mezi evropskou a národní identitou. V neposlední řadě vyjmenuji hlavní překážky pro fungování a stabilitu Evropské unie, které se nejčastěji objevují v odborné literatuře. Tato kapitola, kde se snažím poukázat na slabiny Evropské unie, je dle mého názoru velmi důležitá. Pomáhá totiž ukázat,

že všechny z problémů, které kritici Evropské unie či jiní odborníci jmenují, jsou více či méně otázkou nedostatečné identifikace evropských občanů s Unií. Můžeme tak na tuto kapitolu pohlížet jako na výčet praktických důvodů, proč je nutné se evropskou identitou zabývat či snažit se najít její nejsilnější část.

V praktické části bakalářské práce bude představen kvalitativní výzkum s 20 studenty z různých evropských zemí. Tento výzkum je především informativní a pomůže nám dostat přesnější obraz přístupu dnešních studentů k evropské identitě a Evropské unii. Tyto poznatky nám však také pomohou odpovědět na otázku, jaká dimenze evropské identity by měla být nejsilnější.

1.4 Konstruktivismus jako aplikovaná kulturní teorie

V průběhu integračních procesů vznikaly vědecké teorie evropské integrace, které pak dále byly a jsou prověřovány v rámci každodenní politické praxe. Ty můžeme rozdělit na tzv. velké evropské integrační teorie, kam řadíme například federalismus, funkcionalismus, neofuncionalismus, transakcionalismus či realistický intergovernmentalismus, a na tzv. teorie středního dosahu, které jsou přebírány z ekonomických, politických a sociologických věd a nacházejí stále větší prostor při vysvětlování aktuálních integračních procesů. Mezi takové teorie patří sociální konstruktivismus, teorie racionální volby či teorie koalic.⁷

Vlna nadšení pro federalismus přišla krátce po druhé světové válce, kdy mnoho politiků, jako byl například Jean Monnet či Altiero Spinelli, toužilo po urychlení evropské integrace. Přesto však nad federalismem zvítězil, díky nechuti ostatních politiků omezovat národní suverenitu, mezivládní přístup.⁸ Funkcionalismus, který se snaží zajistit mír celosvětovou integrací prostředky orientovanými pouze na ekonomickou či technickou oblast spolupráce, se rozvinul v průběhu 20. století. Tento přístup usiluje o takovou spolupráci, kde by nebyla nijak dotčena suverenita členů ani jejich národní zájmy. Jejím nejvýznamnějším metodologickým nástrojem je tzv. větvení (*ramification*), podle kterého může úspěšná spolupráce v jedné oblasti pomoci k expanzi spolupráce i v dalších oblastech.⁹ V 50. letech 20. století doplnil již zmíněné teorie transakcionalismus, který je postaven na přesvědčení, že rostoucí intenzita transakcí mezi jednotlivými státy, jako je například obchodní výměna, vojenská spolupráce či migrace, přispívá k míru a spolupráci.¹⁰ Poslední z tzv. velkých teorií, kterou zde představím, je realistický intergovernmentalismus, jehož hlavním představitelem byl Stanley Hoffmann. Ten

⁷ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 25

⁸ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 26

⁹ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 63-67

¹⁰ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 28

odmítal všechny předchozí integrační teorie, které stavěly národní státy do pozadí, a byl přesvědčen, že národní státy se svými přesně formulovanými národními zájmy by si měly zachovat absolutní převahu v dynamice integračního procesu.¹¹

Už v 70. letech 20. století velké teorie selhávaly v tom jak postihnout a vysvětlit zásadní proměny evropského integračního procesu. Nutno však říci, že k této situaci přispělo dlouhé období tzv. evropského pesimismu a také celosvětová hospodářská krize. Následný pozitivní průběh evropské integrace až do 90. let znovu podnítl silný zájem akademických kruhů o integrační změny a jejich vysvětlení. Někteří teoretici se navraceli k teorii neofunkcionalismu, ale přetvářeli ho na tzv. nový neofunkcionalismus. Jedním z nejdominantnějších přístupů 90. let se stal tzv. liberální intergovernmentalismus. Ve stejné době vznikl také nový teoretický přístup, sociální konstruktivismus, který oproti všem předešlým vychází z neracionalistického chápání evropského integračního procesu a kterým se budeme v této práci ještě zabývat.¹²

V dnešní době se upouští od hledání nových tzv. velkých teorií, které by byly schopné vysvětlit všechny aspekty integračních procesů. Zdá se rozumnější akceptovat více než jednu z teorií a nenechat tak stranou ani koncepty z oblasti ekonomie či sociologie.¹³ Stejný názor má i Jeffrey Checkel, který v knize *The Social Construction of Europe* píše, že je třeba dominantní integrační teorie založené na racionalizaci a historii doplnit více sociologickým porozuměním.¹⁴

Konstruktivismus, jako jeden z poměrně mladých teoretických přístupů, se začal vyvíjet od konce 80. let 20. století, a to především ve spojitosti s ukončením studené války, neboť někdejší teorie nebyly schopné její konec dostatečně vysvětlit. Hlavním důvodem ke sporu byly rozdílné názory mezi pozitivisty a postpozitivisty. Pozitivisté byli zastánci realistických a liberálních teorií a okruh postpozitivistů tvořili především neomarxisté, feministky a konstruktivisté. Zatímco pozitivisté chápali mezinárodní vztahy jen jako souhrn materiálních vlivů vojenské či ekonomické povahy, zastánci postpozitivismu dávali větší důraz na názory jednotlivých aktérů mezinárodních vztahů.¹⁵

V nynější době můžeme pozorovat vzrůstající vliv sociálního konstruktivismu ve výzkumu evropských integračních procesů. Přesto by bylo chybné o něm tvrdit, že může sám o sobě sloužit jako základní teorie evropské integrace, a to především proto, že ho jeho charakterem

¹¹ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 97

¹² FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 105-108

¹³ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 177

¹⁴ CHRISTIANSEN T., JØRGENSEN K.E., WIENER A. (2001): *The Social Construction of Europe*. Trowbridge, The Cromwell Press, s. 50 (vlastní překlad)

¹⁵ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 181-182

zařazujeme do tzv. neracionalistických evropských integračních teorií. Je však velmi přínosným doplňkem pro jiné evropské integrační teorie (např. neofunkcionalismus), neboť spolu s nimi zkoumá klíčové aspekty integračních procesů, jako je například proces socializace či redefinice zájmů. Podle konstruktivistů je realita konstruována lidskou interakcí, přičemž každá interakce závisí na normativní a epistemologické interpretaci světa. Sociální konstruktivismus často hledá odpovědi na otázky, které většinou nelze vysvětlit, a to například racionalistickými metodami výzkumu. Jedním z takových pro nás může být právě téma evropské identity, na které se v této práci zaměřujeme a pro jejíž výzkum použijeme metodu fenomenologického zkoumání.¹⁶ Evropskou unii i její členské státy můžeme podle konstruktivistů chápat jako sociální konstrukt, neboť nejsou neměnnými entitami s trvalými identitami, ale naopak se mohou v průběhu času měnit. Konstruktivismus tak může zkoumat jejich normy, vzorce, sdílené ideje, vzájemné interakce a průběh vytváření kolektivních identit.¹⁷ Je nutno podotknout, že za takových okolností je pozice státu i Evropské unie do značné míry relativizována a existence jednoho ani druhého nemůže být nijak garantována.¹⁸ Konstruktivismus se zásadně odlišuje v jeho pojetí aktéra, kterého na rozdíl od jiných teorií analyzuje spolu s jeho sociálním prostředím. Aktér je tímto prostředím utvářen a současně ho také přetváří nazpět. Abychom pochopili jeho chování, je důležité rozumět také jeho kolektivní identitě, která určuje zájmy a chování člověka. Klíčová je proměna zájmů aktérů pod vlivem evropské integrace a transformace identity aktérů.¹⁹ Sociální konstruktivismus nabízí poznání materiálního světa na základě nemateriálních proměnlivých faktorů, jako je například kultura či národní identita, což je také jeden z důvodů, proč je zařazován do neracionalistických teorií.

V této práci vycházím z modernistického konstruktivismu, který je výsledkem kombinace objektivní hermeneutiky a konzervativně kognitivního zájmu o pochopení sociální reality.²⁰ Můžeme se inspirovat z práce Jeffreyho Checkela, který navrhuje syntézu racionalismu a sociálního konstruktivismu.²¹ Jedním z jeho argumentů je například teze, že historie počátků evropské integrace byla převážně řízena zákony trhu, a tak bylo chování aktérů nejlépe vysvětleno pomocí racionalistických teorií. Avšak když Evropská unie začala fungovat nejen

¹⁶ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 178-180

¹⁷ KRATOCHVÍL P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha, Portál, s. 179

¹⁸ KRATOCHVÍL P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha, Portál, s. 181

¹⁹ KRATOCHVÍL P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha, Portál, s. 182-183

²⁰ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 194

²¹ CHECKEL J. (2001): *Social Construction and European Integration*, in: CHRISTIANSEN T., JØRGENSEN K.E., WIENER A. (2001): *The Social Construction of Europe*. Trowbridge, The Cromwell Press, s. 51 (vlastní překlad)

v rámci hospodářské sféry a začala se utvářet evropská občanská společnost, její fungování bylo snadněji pochopitelné v rámci teorií vycházejících z konstruktivistických přístupů.²² Checkel vytvořil sadu podmínek, při kterých se zvyšuje pravděpodobnost, že proběhne proces sociálního učení. Tím je myšlen proces, při kterém aktér přejímá za vlastní normy a pravidla společenství, v němž se pohybuje. Takové normy a pravidla nezůstanou pouze externími podmínkami, ale stanou se součástí jeho identity. Mezi tyto podmínky patří společné znalostní zázemí skupiny, společný pocit krize nebo selhání určité politiky, velké množství interakcí mezi členy skupiny a nezávislost skupiny vůči přímému politickému tlaku.²³ Checkel také navrhuje podmínky zvyšující pravděpodobnost, že bude aktér více otevřen argumentačnímu přesvědčování a úspěšně se socializuje do struktur již existujícího společenství (takové podmínky pro nás v této práci mohou být velmi přínosné, pokud budeme počítat s evropskou občanskou společností jako s již existujícím společenstvím, ve kterém však nejsou všichni socializováni). Takové podmínky jsou: aktér je v novém a nejistém prostředí vzniklém krizí nebo závažným politickým selháním, aktér má málo přesvědčení a názorů odporujících nové situaci, aktéra přesvědčuje autorita, aktér není ke změně postoje nijak tlačěn a pokud se aktér se společenstvím setkává v méně zpolitizovaném, ale ve více izolovaném a soukromějším prostředí.²⁴ Sami můžeme posoudit, že ne všechny podmínky jsou při snaze o socializaci občanů do evropské společnosti plněny.

1.5 Kvalitativní výzkum a metodologické vymezení

Jako základní přístup kvalitativního výzkumu bylo zvoleno fenomenologické zkoumání, které je postaveno na popisu a analýze prožité zkušenosti s určitým fenoménem jedince nebo skupiny. V rámci fenomenologického zkoumání nemusí být od počátku jasně definovaná výzkumná otázka. Určuje se pouze směr zaměření a výzkumná otázka vzniká v průběhu sběru dat, která se shromažďují většinou pomocí kvalitativního rozhovoru.²⁵ Stejný postup byl uplatňován v rámci praktické části této bakalářské práce. Výchozím fenoménem byla evropská identita, přičemž v průběhu snahy o její porozumění, a především porozuměním samotným účastníkům výzkumu a jejich pohledu na dané téma, se odhalovaly podstatné prvky tohoto fenoménu.

²² FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 191

²³ KRATOCHVÍL P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha, Portál, s. 187-188

²⁴ CHECKEL J. (2001): „Why comply? Social Learning and European Identity Change,“ in: *International Organization* 55, č. 3, s. 562-563 (vlastní překlad)

²⁵ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 130-131

1.6 Zasazení do oboru Transkulturní komunikace

Práce je myšlenkově zasazena do kontextu Transkulturní komunikace, která reaguje na potřebu nalezení společných principů soužití ve společnosti navzdory kulturním odlišnostem jejích členů. Klade si tak za cíl odhalovat skryté dimenze lidské vzájemnosti, a to především s pomocí dalších disciplín, jako je kulturní a sociální antropologie, filozofická antropologie, etika a historie. Protože hlavní slabinou TK je metodologie, v této práci je zvolena nejschůdnější varianta, tj. aplikace vybrané kulturní teorie na konkrétní fenomén podpořená empirickým výzkumem.²⁶ Jak už bylo řečeno, pro TK je velmi důležité nalézt společné principy lidské vzájemnosti navzdory kulturním odlišnostem, a to pomocí dialogu. V této práci vycházíme z předpokladu, že pokud má evropská identita stát na pevných základech, mohou to být pouze základy společných principů soužití lidské vzájemnosti. Vycházíme tedy ze stejných předpokladů jako obor Transkulturní komunikace a zároveň s tímto transkulturním prostředím počítáme jako s nejschůdnějším pro vytvoření evropské společnosti fungující na bázi společné sounáležitosti.

²⁶ SOKOLÍČKOVÁ Z. (2014): *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava, Moravapress, s. 11-12

2 Teoretická část

2.1 Identita

Pojem identita se dnes objevuje skoro v každé odborné publikaci, přesto anebo právě díky tomu je těžké nalézt jeho obecně platnou definici. Všeobecně se pojem identity vymezuje vůči jeho vztahům k jiným pojmům, jako je např. národ, občanství či odlišnost. V diskurzu sociálních věd identita tvoří proměnlivou představu toho, čím člověk je, i toho, čím není.²⁷

Jak již bylo řečeno v úvodu, pro účely naší práce nám bude stačit koncept identity kulturních studií. Ta pokládají identitu za kulturní konstrukt, a to z toho důvodu, že zdroje jejího formování mají kulturní povahu.²⁸ Taková identita se formuje v rámci enkulturace, tj. sociálního procesu, v rámci kterého nabýváme znalostí a dovedností, které nám umožňují být členy dané kultury.²⁹

Podle Thomase Hyllanda Eriksena, jehož popisem se můžeme řídit „je kulturní identita pohyblivým cílem. Při pokusech ohraničit sebe sama jako skupinu se pokoušejí kulturní budovatelé vypracovat seznam svých kulturních charakteristik. Avšak ty jsou ve většině případů buď reprezentativní, či exkluzivní. Příslušnost ke skupině je situační a relační, to znamená, že identifikace individua je závislá na situaci a na tom, s kým se člověk ztotožňuje.“³⁰

2.1.1 Identita z esencialistického a konstruktivistického hlediska

Přestože v diskurzu sociálních věd je velmi rozšířené antiesencialistické hledisko, je třeba podotknout, že v minulosti esencialistické hledisko převažovalo a vycházelo z něj mnoho teorií. Představitelé esencialistického hlediska (primordialismu) jsou toho názoru, že proces formování identity je pouze jeho odkrývání a nalézání. Takové hledisko vychází z pochopení identity jako univerzální a nadčasové podstaty (esence).³¹ V tomto případě by identita nevznikala v průběhu socializace, ale předcházela by samotnou existenci, je chápána jako vlastnost, se kterou se člověk rodí.³²

V mé práci, stejně jako v pracích mnoha současných odborníků, je pohlíženo na identitu z konstruktivistického hlediska, podle kterého je identita formována v průběhu socializace člověka. V průběhu tohoto procesu člověk přebírá určité hodnoty, normy a identifikuje se s

²⁷ SZÁLÓ C. (2003): *Mozaika v re-konstrukci: formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno, Masarykova univerzita, s. 15-18

²⁸ BARKER C. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál, s. 74

²⁹ BARKER C. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál, s. 45

³⁰ ERIKSEN T.H. (2007): *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha, Triton, s. 27

³¹ BARKER C. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál, s. 75

³² MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 95

určitými sociálními rolemi. Mezi identitou a společností existuje tedy dialektický vztah. Sociální vztahy jsou ty, které tvoří, formují a udržují identitu a ta zase nazpět má vliv na sociální strukturu.³³ Proto v souvislosti se změnou prostředí či lidské činnosti může docházet ke změnám forem identity či ke změnám obsahů těchto forem. Identitu samu o sobě můžeme rozdělit na identitu jednotlivců a identitu sociálních skupin, které je velmi důležité nezaměňovat, neboť zahrnují celkem rozdílné struktury a vývojové logiky. Nás bude v této práci zajímat kolektivní identita (jako je např. etnická či národní), o níž je třeba zmínit, že není pouze nahromaděním individuálních identit, ale klíčové je pro ni sebeuvědomění samotné skupiny a její vědomí skupinovosti (například náboženská či etnická skupina, sociální hnutí či politická strana). Její kategorie mohou sloužit jako jakési scénáře života, které reprodukují dané kulturní stereotypy a vzorce, a znemožňují sebereflexivní utváření identity.³⁴

2.1.2 Pozitivní a negativní identita

Pro téma národní a evropské identity je důležité představit Hooverovu (1997) teorii formování identity, která vychází z prací Erika Eriksona. Ten rozlišuje mezi pozitivní a negativní identitou, mezi kterými podle něj vždy existuje napětí. Negativní identita je většinou založena na vymezení vůči něčemu či někomu. Erikson popisuje toto formování identity jako patologické (dosahování identity viktimizací „jiných“) a jako příklad udává situaci menšin, které se vymezují vůči dominantní kultuře. Jako negativní identita často bývá definována i identita národní, neboť národ sám o sobě vždy existuje jako vnější ohraničení vůči jiným.³⁵ Taková praxe je dobře známá také z českého politického prostředí, kde se vyobrazování vzdáleného a byrokratického Bruselu jakožto „jiných“ stalo značně populární. Evropská unie bývá obviňována, že prostřednictvím evropské integrace podkopává základy státní autonomie a suverenity a s nimi i loajalitu občanů k jejich národnímu státu. Tento přístup samozřejmě znesnadňuje otevření seriózní veřejné debaty o evropských a globálních otázkách. Tuto situaci zajímavě vystihl již v roce 2009 Václav Havel při svém projevu v Bruselu: „Pozoroval jsem, že v naší zemi – a nejspíše i v mnoha dalších zemích – se často mluví o „nás“ – v mém případě Čechů – a o „nich“, přičemž jimi jsou myšleni jacísi zlí cizáci v Bruselu. Ale což i my nejsme v Bruselu?“ a dále pokračuje: „Význam či jedinečnost v utvářené pospolitosti

³³ BERGER P., LUCKMANN T. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno, CDK, s. 170

³⁴ DELANTY G., RUMFOLD CH. (2005): *Rethinking Europe*. New York, Routledge, s. 51 (vlastní překlad)

³⁵ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 110

nezískáme křikem o svých blíže nespecifikovaných národních zájmech, maskujícím jen nedostatek vnitřní sebedůvěry, ale smysluplným způsobem svého bytí mezi jinými a své účasti na společném díle.“³⁶ Taková národní identita vymezuje se negativně vůči jinému nejen že znesnadňuje otevření seriózní veřejné debaty v evropských a globálních otázkách, ale také značně posiluje roli národního státu a nacionalistických tendencí. Dlouhodobým důsledkem negativní identity může být růst agrese, nenávisti a frustrace a zpravidla má destruktivní politické a sociální důsledky. Naproti tomu pozitivní identita se vyznačuje schopností demonstrovat svou kompetenci v sociálních a osobních vztazích, být integrální součástí komunity a budovat vazby vzájemnosti a uznání. Tato identita nemá neurotickou povahu a vede k uspokojení.³⁷ Podle Hoovera by funkcí každé vlády mělo být vytváření správných podmínek pro osobnostní rozvoj a pro nalézání pozitivních identit. Takové identity by vedly k uznání rozdílnosti, zvládnání konfliktů a k individuálnímu i kolektivnímu uspokojení.³⁸ Evropský integrační proces by se měl stát šancí pro pozitivní identity, které by redukovaly patologické prvky spojené s negativní identitou v procesu formování identity. Takové prostředí, vytvořené národními státy a evropskými institucemi, které by vytvářelo šance pro osobní rozvoj a stabilní prostředí založené na ochotě ke komunikaci, by umožnilo konstrukci pozitivních evropských identit.³⁹

2.2 Národní identita

Národní identita a národní příslušnost představují v dnešní době nejuniverzálnější legitimní hodnotu, hlavní legitimizační základnu politické organizace a zdroj politické aktivity a loajality. Převážně je na ni pohlíženo jako na mnohvrstevnatý sociální a psychologický fenomén, který se dá určit pouze na základě proklamace jedinců, tj. jejich subjektivního pocitu. Tito jedinci fungují většinou ve skupinách (etnických či národních), do kterých se rodí. Vyznačují se především pocitem solidarity, sdílenou kulturou, zvyky, chápáním světa, stejným jazykem a vírou ve společný původ a dějiny. Jako každá kolektivní identita, tak i národní identita předpokládá kolektivní paměť, která s sebou nese také selektivní charakter.⁴⁰ Od poloviny 19. století bylo na národ pohlíženo z primordialistického hlediska, tedy jako na odvěkou kategorii, která je specifickou hodnotou lidského rodu.⁴¹ Ve druhé polovině 20.

³⁶ HAVEL V. (2012): *Evropa jako úkol*. Praha, Knihovna Václava Havla, s. 177

³⁷ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 97

³⁸ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 111

³⁹ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 117

⁴⁰ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 92-100

⁴¹ HROCH M. (2009): *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 18

století se však toto hledisko mění. Díky zkušenostem, které přinesla 2. světová válka, již národ nebyl považován za něco, co je možné definovat pouze jazykem a kulturou, ale jako velkou skupinu lidí, jejíž příslušníci jsou si vědomi své sounáležitosti.⁴² Podle takového pojetí, tj. konstruktivistického, můžeme pohlížet na národ jako na konstrukci moderní doby, často spojovanou s obdobím průmyslové revoluce či reakci na krizi tradičních identit, kterou vyvolaly modernizační procesy.⁴³ Na tento národotvorný proces působilo mnoho okolností a faktorů, které se staly základy pro jeho uskutečnění. Rodová identita již jako zdroj obecné sociální identity nepostačovala. Tradiční zdroje identity jako historie, jazyk a kultura již nebyly jejími hlavními zdroji, ale pouze zdroji jejího aktivního utváření.⁴⁴ S dynamičností a proměnlivostí moderní společnosti, kde najednou nikdo a nic nemělo své pevné místo, již identita nebyla pevně daná a samozřejmá esence, nýbrž se stala úkolem a životním projektem každého člověka. Zatímco v tradiční společnosti převládaly teritoriální, dynastická a náboženská dimenze identity podírající dobové politické instituce, v moderní společnosti převládla právě národní dimenze. Ta dala vzniknout modernímu národnímu státu a stala se také zdrojem jeho legitimacy.⁴⁵

2.3 Evropská unie

Neboť evropská identita představuje sociální kolektivní identitu vztahující se k Evropské unii, zdá se mi nezbytné představit také v krátkosti samotnou Evropskou unii. Tu můžeme definovat jako unikátní ekonomickou a politickou jednotku spojující (stále ještě) 28 evropských zemí, které jsou přesto právně suverénní a nezávislé. Evropská unie není státem či superstátem, ale politickým systémem, což je obecnější pojem vyjadřující určitý celek, tj. politickou strukturu. Takový celek se skládá z navzájem propojených částí, jako jsou instituce, zájmy, procesy či obsahy. Evropská unie postrádá některé určité příznaky státu, jako je reálné či autonomní občanství nebo donucovací prostředky. Jiné atributy státu se však postupně objevují, např. právní systém, který je dotvářen sekundárním právem, mnohdy překračující rámec daný primárním právem a postupně získávající stále větší nadřazenost nad právními systémy jednotlivých členských států.⁴⁶

Prvním krokem pro vytvoření Evropské unie bylo založení Evropského společenství uhlí a oceli (1951) a následně založení Evropského hospodářského společenství (1957).

⁴² HROCH M. (2009): *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 21

⁴³ MÜLLER K. B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 92-100

⁴⁴ MÜLLER K. B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 98

⁴⁵ MÜLLER K. B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 100

⁴⁶ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 139

A konečně v roce 1993 byla Maastrichtskou smlouvou ustanovena Evropská unie.

Co se týče vyjádření sebepojetí ze strany Evropské unie, to lze nalézt ve více oficiálních dokumentech, jako je například Amsterodamská smlouva či již zmíněná Smlouva o Ústavě pro Evropu, tedy její Preambule.

Jediným z dokumentů EU, kde se píše o evropské identitě, je Deklarace Evropské identity vydaná Evropským společenstvím v roce 1973. Zde se můžeme dočíst, že definování evropské identity zahrnuje přezkoumávání společného dědictví, zájmu a zvláštních povinností. Také posouzení, do jaké míry Společenství jedná jednotně ve vztahu ke zbytku světa a s přihlédnutím k dynamické povaze evropského sjednocení. V tomto dokumentu Evropská unie nedělá rozdíl mezi evropskou identitou a identitou Evropské unie. A to proto, že mezi prvky, které vyjmenovává jako základní fundamenty tvořící evropskou identitu, nezmiňuje pouze principy zastupitelské demokracie, právní stát, sociální spravedlnost a respektování lidských práv, ale také společný trh, celní unii, společnou politiku a instituce (tj. prvky vytvořené a tvořící EU).⁴⁷ Stejně tak vymezuje evropskou identitu především ve vztahu k zahraniční politice a zbytku světa. Můžeme tak odvodit, že takový pojem evropské identity, který je definován především vymezením vůči ostatním oblastem světa, je spíše negativistické povahy (rozdělení na my a oni).

2.3.1 Faktory ovlivňující budoucnost Evropské unie

Pro napsání této podkapitoly a dokreslení obrazu budoucnosti Evropské unie mne inspirovala především Bílá kniha o budoucnosti Evropy, vydaná 1. března 2017 Evropskou komisí, ze které pro tuto část práce primárně čerpám. Zajímavé je, že Evropská komise v tomto dokumentu píše už pouze o 27 členských státech, a to i přesto, že je Spojené království ještě stále plnoprávným členem EU se všemi jeho právy a povinnostmi.

Mezi faktory, na kterých budoucnost Evropské unie závisí, patří především růst jiných zemí, demografický pokles a stárnutí obyvatelstva, vzestup populistické a nacionalistické rétoriky, migrace, změna klimatu, zpochybnění důvěry a legitimacy, a globalizace.

Jak ostatní státy rostou, místo a vliv Evropy se zmenšuje. Podle prognóz Evropské komise bude v roce 2060 představovat Evropa méně než 5% světové populace. Spolu s evropskou populací by měla poklesnout i ekonomická síla EU. Kvůli tomuto celkově zvyšujícímu se vlivu jiných světových velmocí, jako je například Čína či Indie, bude třeba, aby Evropská unie mluvila jednohlasně a jednala kolektivně. Dalším z faktorů je demografický pokles a

⁴⁷ „Declaration on European Identity”, 1973, Bulletin Evropského společenství, s. 2 (vlastní překlad)

rychle stárnoucí populace. Zmenšuje se tak podíl obyvatel EU v produktivním věku a hrozí, že v roce 2030 se evropský prostor stane nejstarším regionem světa. Evropská komise se v Bílé knize také zmiňuje o zpochybnění důvěry a legitimacy Evropské unie z různých stran. Jako důvod uvádí „nejrůznější změny, k nimž ve světě dochází, a nejistota, kterou mnozí reálně pocítují“. Avšak faktem je, že například účast ve volbách do Evropského parlamentu klesá dlouhodobě a nezdá se tak, že by tyto důvody byly těmi primárními. A stejně tak odborné práce zabývající se absencí legitimacy Evropské unie nejsou nijak nové. Projevy nedůvěry a lhostejnosti vůči činnosti evropských veřejných orgánů jsou podle mého názoru důsledkem spíše dlouhodobě nejistého fungování evropských institucí než přicházejících změn ve světě. Avšak je pravdou, že pokles důvěry v národní instituce a vzestup populistické a nacionalistické rétoriky se zdá být současným jevem a děje se tak jistě také díky událostem, kterých jsme svědky.⁴⁸

Posledním z jmenovaných faktorů, kterým bych se chtěla věnovat, je fenomén globalizace. Na toto téma vydala Evropská komise samotný diskusní dokument, který se zabývá využitím jejího potenciálu. Zde Evropská komise píše o globalizaci jako o každodenní realitě a dodává, že propojenější svět s sebou přináší nové možnosti. Například jen za rok 2016 proběhlo 75 miliónů přeshraničních online nákupů či 1,2 miliardy zahraničních cest. Avšak kromě výhod, kterých můžeme nalézt desítky, přináší globalizace také výzvy. Jednou z nich je nerovnost, která vzniká díky nerovnoměrnému rozdělení výhod globalizace. To znamená, že schopnost lidí a regionů přizpůsobit se změnám a konkurenci v regionech je různá a v důsledku toho musely být některé továrny zavřeny či byly sníženy mzdy pracovníků, což má dlouhodobý dopad na ty, kteří byli propuštěni, jejich rodiny i širší region. Mnoho lidí má také strach, že globalizace může ohrožovat jejich identitu a budoucnost.⁴⁹ Mezi další výzvy, které s sebou podle Evropské komise globalizace do roku 2025 přinese, patří automatizace a transformace pracovních míst, mezinárodní mobilita, příklon k izolacionismu či možné nastolení multipolárního světového řádu s odlišnými politickými, technologickými, ekonomickými a vojenskými silami. Aby EU potenciál globalizace využila co nejlépe, navrhuje globálnější řízení a globální pravidla podpořené národními politikami.⁵⁰

Jak se Evropská unie a národní státy, které ji tvoří, postaví všem těmto výzvám, jistě určí další trvání nejen Evropské unie, ale také celé Evropy. V Bílé knize o budoucnosti Evropy Evropská komise přímo navrhuje pět scénářů toho, jak může Unie vypadat v roce 2025, a

⁴⁸ „Bílá kniha o budoucnosti Evropy“, 2017, Evropská komise, s. 8-13

⁴⁹ „Diskusní dokument o využití potenciálu globalizace“, 2017, Evropská komise, s. 7-9

⁵⁰ Tamtéž, s. 11-12

snaží se tak vyvolat diskuzi o její budoucnosti. Výchozím bodem každého scénáře je, že Unie bude pokračovat. První scénář by znamenal pokračování v dosavadní praxi. Nevýhody, které z něj plynou, jsou především i nadále těžko srozumitelné rozhodovací procesy a nesplňování očekávání občanů členských států. Druhá možnost je pouze jako jednotný trh. Unie by se tak stala čistě ekonomickou jednotkou, otázky zahraniční politiky by byly řešeny v rámci bilaterálních smluv a je velmi pravděpodobné, že státy samy by nebyly schopné postavit se výzvám globalizace. Třetím scénářem je prohlubování integrace jen u států, které by o to měly zájem (tzv. koalice ochotných). Čtvrtá možnost je dělat méně, zato efektivněji. To znamená, že Unie by se zaměřila jen na určité oblasti politiky, kterým by se věnovala více, a v jiných by naopak byla méně aktivní. Takové jasnější rozdělení toho, za co EU zodpovídá, by pomohlo občanům lépe porozumět rozhodovacím procesům. Avšak Evropská komise dodává, že by bylo velmi těžké dohodnout se mezi státy na tom, které oblasti by byly upřednostněny. Posledním scénářem je dělat mnohem více a společně. To by znamenalo rychlejší a rozsáhlejší rozhodovací procesy či vytvoření Evropské obranné unie, která by se doplňovala s NATO. Je však třeba upozornit, že by to také mohlo znamenat ztrátu podpory té společnosti, která upozorňuje na nedostatek legitimacy EU.⁵¹

2.4 Evropská identita a její koncepty

„Lod' evropské identity vstoupila do nezmapovaných vod. Její plachty se zmítají pod silou větru. Zatímco jídla a pití je na palubě dostatek, mapy a dalekohledy chybí. Žádný kapitán není v dohledu. Cíl cesty je neznámý. Úzkost a nejistota, nikoliv naděje a sebevědomí, definují okamžik.“⁵² Takto popisují Jeffrey Checkel a Peter J. Katzenstein současnou situaci evropské identity a zdá se, že nejsou ani tak daleko od pravdy.

Od samého počátku evropeizace je pojem evropské identity nejednoznačný a nabývá mnoha významů.⁵³ Často když mluvíme o evropské identitě, zapomínáme upřesnit, o jakém typu identifikace vlastně mluvíme, což může být kamenem úrazu nejedné diskuze. Je proto velmi důležité před tím, než o ní budeme diskutovat či psát, zdůraznit její hlavní rozměry. Je však třeba dodat, že terminologie ani v tomto ohledu není jasná a můžeme najít více konceptů evropské identity, které jí přisuzují více rozměrů či je nazývají jinak.

⁵¹ „Bílá kniha o budoucnosti Evropy“, 2017, Evropská komise, s. 16-26

⁵² CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *The politicization of European identities*, in: CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *European Identity*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 1 (vlastní překlad)

⁵³ PICHLER F. (2008): „European Identities from Below: Meanings of Identification with Europe,“ in: *Perspectives on European politics and Society* 9, č. 4, Routledge, s. 411 (vlastní překlad)

Pro tuto práci jsem se rozhodla využít koncepty evropské identity, jak je rozčleňuje Florian Pichler, a to především proto, že jeho práce je spíše souhrn prací jiných autorů než vlastní hypotézou, což mu přidává na objektivitě a přehlednosti. Mezi další autory, kteří rozdělují evropskou identitu do tří přístupů, kterým se budu později zabývat, je například Tzvetan Todorov, Ulrich Beck, Jeffrey Checkel, Gerard Delanty a další.

První z těchto konceptů, jak můžeme pohlížet na evropskou identitu, je kulturní (civilizační). Taková evropská identita je chápána ve vztahu ke kontinentu, nikoliv Evropské unii samotné. Taková identita se zdá jako přirozená a nebála bych se postavit za její existenci.

Druhým je politický (občanský) koncept evropské identity. Občanskou identitu popisuje Michael Bruter jako pocit přináležitosti k politicky relevantní lidské skupině či politické struktuře.⁵⁴ Pro nás to tedy znamená, že politická evropská identita závisí na identifikaci občanů s Evropskou unií a evropskou integrací jako s relevantní institucí definující jejich práva a povinnosti. Tato identita není přirozená, ale vzniká v průběhu evropské integrace a může být vytvářena zdůrazňováním společných rysů či symboliky EU. Jako třetí jsem vybrala koncept kosmopolitní. Každému z těchto konceptů věnuji v této práci samostatnou kapitolu. Problematika evropské identity získala pozornost vědců a filosofů především v souvislosti s komplikovaným průběhem ratifikace Smlouvy o Ústavě pro Evropu. Diskuze o této ústavě rozpoutala dalekosáhlou debatu o vytvoření evropského superstátu postaveného na společné evropské identitě.⁵⁵ Pro nás je však hlavní, že evropská identita sama o sobě je považována za jednu ze základních podmínek utváření evropského veřejného prostoru, který by umožňoval veřejnou debatu a účast občanů na nadnárodní úrovni. Nositelem a zdrojem legitimacy evropské identity by měl být tzv. *démos*, o jehož existenci se nadále vedou spory a kterému se budeme ještě věnovat.⁵⁶

2.4.1 Kulturní evropská identita

Nabízí se otázka, zda by evropská identita a potažmo Evropská unie neměla být posílena zdůrazněním jejího kulturního rozměru. Myšlenka kulturního rozměru evropské identity vychází ze společné historické kulturní paměti Evropy a jejího dědictví. Ty jsou převážně odvozeny z historicky společných prvků pro Evropu založených na starověké řecko-římské civilizaci, křesťanství, renesanci, reformaci, osvícenství, industrializaci a moderně. Taková

⁵⁴ BRUTER M. (2005): *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, s. 1 (vlastní překlad)

⁵⁵ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 241

⁵⁶ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 243

myšlenka vede k dohodě o společných jmenovatelných prvcích evropské kultury, tj. náboženství, sdílené hodnoty a společenské, ekonomické a politické přesvědčení.⁵⁷ Idea posílení Evropské unie zdůrazněním její kulturní identity je jistě na místě a v minulosti bylo mnoho pokusů vymezit duchovní a kulturní dimenzi Evropy nalézáním společných kulturních prvků v židovsko-křesťanské tradici a antice (např. Paul Valéry, Denis de Rougemont či Giovanni Reale). Avšak podle Todorova má každá země Evropy svou specifickou kulturu a specifické zde převládá nad společným.⁵⁸ Tradice i způsoby života jsou specifické, kolektivní paměti se navzájem neshodují (až na výjimky, např. druhá světová válka) a také jazyk, který je jednou z hlavních složek kultury, je v rámci Evropy velmi rozmanitý. Podle mého názoru, který je značně ovlivněn Todorovem, již není možné nalézat východiska pro evropskou identitu v dávné minulosti, a to proto, že identita není neměnná existence pevně daná jednou provždy, ale je naopak proměnlivá, a tudíž nemůže být fixovaná jen na minulost.⁵⁹ Jsem navíc toho názoru, že hledání evropské kulturní identity v židovsko-křesťanské tradici a antice již mnohokrát vedlo k etnocentrickým postojům a i dnes takové konání vede spíše k vytvoření negativní identity prostřednictvím krajně pravicových stran. Ty mnohokrát svůj politický program staví na kolektivní paměti národa a vymezují se vůči odlišnému. Evropská identita také nemůže být definována geograficky, nábožensky ani kulturně. Hranice Evropy nikdy nebyly a stále nejsou pevné. Náboženství jako integrativní síla Evropy selhala, neboť nebylo schopné umožnit dialog, což mnohokrát vedlo k přímým náboženským konfrontacím.⁶⁰ V dnešní době by takové ukotvení evropské kulturní identity mohlo znovu nahrát pravicovým stranám.

Evropské dědictví, sahající od antiky až k židovsko-křesťanské tradici, je podle mého názoru něco, na co bychom neměli zapomínat a měli bychom si ho vážit. Avšak v dnešním globalizovaném světě se nezdá již dostatečně silné pro to, aby mohlo stát jako hlavní pilíř evropské identity. Stavět na něm další budoucnost Evropské unie (pokud by to vůbec bylo realizovatelné) by mohlo být dokonce nebezpečné, a to proto, že se může lehce stát zdrojem negativní identity vůči všemu neevropskému a zabránit tak dialogu i v rámci ostatních kultur.

⁵⁷ PICHLER F. (2008): „European Identities from Below: Meanings of Identification with Europe,“ in: *Perspectives on European politics and Society* 9, č. 4, Routledge, s. 412 (vlastní překlad)

⁵⁸ TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 184-185

⁵⁹ TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitost, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 189

⁶⁰ HORYNA B. (2001): *Idea Evropy. Pohled do filosofie dějin*. Praha, Argo, s. 20

2.4.2 Politická evropská identita

Zastánci politické evropské identity tvrdí, že společné kulturní důvody jsou příliš slabé na to, aby se staly základem pro kolektivitu Evropanů. Bylo vytvořeno úsilí o vytvoření rámců politických evropských identit. Mezi ty nejvýznamější patří pojem politické evropské identity jako pojem nadnárodní občanské identity a Habermasovo ústavní vlastenectví na evropské úrovni. První z nich, tj. nadnárodní občanská identita (tzv. evropské občanství) vytváří specifický vztah mezi lidmi a Evropskou unií. A klasickou definici občanství ve vztahu k národnímu státu (tj. občanství zahrnuje práva, povinnosti a příslušnost k národnímu státu) se snaží rozšířit i na evropskou úroveň.⁶¹ Druhým je politická evropská identita jako ústavní patriotismus. Ten v nějakých aspektech souvisí s evropským občanstvím, protože také zdůrazňuje potřebu ustanovit společný právní rámec s cílem vytvořit společnou půdu pro identifikaci. Ústavní patriotismus se opírá o pevný závazek vůči základním lidským právům a procesním normám. Předpokládá tak, že politická evropská identita může být založena na zásadách univerzality a autonomie, které podporují koncepci demokracie a právního státu. Hlavní argument ústavního vlastenectví tkví v přesvědčení, že demokracie (a tedy legitimita) nepotřebuje zvláštní historickou či kulturní formu identity.⁶²

Obecně můžeme rozdělit dva možné přístupy k otázce utváření politické evropské identity. Na jedné straně je Evropská unie prezentována jako „tvůrce identity“ a na druhé je kladena reakce a interakce národních a individuálních identit ve vztahu k integračním procesům. V prvním přístupu, tzv. *top-down strategii*, Evropská unie zaujímá aktivní postoj k vytváření nadnárodních identit, a to třemi způsoby: Za prvé dopad úspěchu vytváření EU jakožto dominantního útvaru politicko-ekonomické jednoty na pojetí identity jednotlivých evropských států. Za druhé vývoj normativního rámce pro účast na integraci, tj. EU jako komunita hodnot a nutnost přijetí těchto hodnot všemi, kdo chtějí být součástí. A za třetí aktivity Evropské unie v rovině vytváření symbolů sounáležitosti. Ta se snaží nabídnout symboly odpovídající těm tradičním, které používají státy. Takové počínání může mít jistě pozitivní efekt na zviditelnění významu Evropské unie a může pomoci Evropanům přijmout ji jako součást jejich sociální reality. Jak píše Michael Bruter: „Formování identity je základní úkol pro politické elity, a otázka jednotlivce a celkové reakce na politické symboly, zkušenosti a aktuální úspěchy a

⁶¹ PICHLER F. (2009): „Cosmopolitan Europe: Views and identity,“ in: *European Societies* 11, č. 1, Routledge, s. 8 (vlastní překlad)

⁶² PICHLER F. (2008): „European Identities from Below: Meanings of Identification with Europe,“ in: *Perspectives on European politics and Society* 9, č. 4, Routledge, s. 412 (vlastní překlad)

selhání politických entit. Jinak řečeno, je to potenciální výsledek intenzivní politické komunikace a přesvědčování.“⁶³

Přístup v opačném směru, tzv. *bottom-up*, který především analyzuje, nakolik se lidé identifikují s Evropou, v sobě skrývá mnoho podotázek. Na tyto podotázky (např. Jak je vytvářena supranacionální identita a jak je navázána na úroveň státu?) je však nyní velmi těžké nalézt odpověď, a to především vzhledem ke složitému pojmu evropské identity a jejímu subjektivnímu pochopení.⁶⁴ Podle Checkela a Katzensteina je evropanizace téměř vždy zobrazována jako *top-down* proces. Ti kritizují jeho upřednostňování a ve své práci *The politicization of European identities* píše následující: „V nedávném rozhovoru odborník na Blízkém východě kritizoval způsob, jakým Evropané studují identitu: "Pro vás Evropany je identita něco hezkého, jistý předmět úvah. Tam, kde studuji identitu já, lidé za něco takového umírají!"“⁶⁵

Evropská identita, stejně jako všechny ostatní identity, však není vytvářena pouze elitami a jejich projekty, ale také probíhajícími sociálními procesy, které se týkají zkušeností evropských občanů. Takovou aktivitou, která následně vytváří zkušenost, může být pouhé sledování utkání nejlepších evropských fotbalových klubů, výroční soutěž Eurovision Song Contest či setkání v celoevropských sociálních a podnikových sítích.⁶⁶

2.4.3 Kosmopolitní evropská identita

Jako poslední možnou cestu, kterou by se mohla Evropská unie ubírat a postavit tak na ní evropskou identitu, je kosmopolitní model. Kosmopolitismus je potřeba celosvětové vlády zákona založená na univerzalistickém chápání lidství.⁶⁷ Tento přístup neruší rozdíly mezi kulturami či národy (jako například univerzalismus), ale dává jim společný rámec a rovnoprávný status. Pro to, aby mohl náležitě zacházet s jinakostí, potřebuje minimum

⁶³ BRUTER M. (2005): *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, s. 4 (vlastní překlad)

⁶⁴ ŠŮSTKOVÁ M., OUTLÝ J. (2007): *Evropská identita versus národní identita a perspektiva vývoje evropské veřejné sféry*, in: FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 245-247

⁶⁵ CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *The politicization of European identities*, in: CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *European Identity*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 10 (vlastní překlad)

⁶⁶ CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *The politicization of European identities*, in: CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *European Identity*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 3 (vlastní překlad)

⁶⁷ FINE R. (2011): *Kosmopolitismus: Základní ideje globálního uspořádání*. Praha, Filosofický ústav AV ČR, s. 11

univerzálních norem.⁶⁸ Podle Ulricha Becka, jednoho z předních zastánců kosmopolitismu, už nemůže být místo člověka ve světě chápáno nacionálně či lokálně, ale pouze globálně, a popisuje kosmopolitizaci jako sociální a politickou transformaci uvnitř národnostních států.⁶⁹ Na individuální úrovni je tedy rozvíjející se kosmopolitismus koncipován jako reakce na globalizaci (tj. zintenzivnění spojení po celém světě), migraci a transnacionalismus a jejich doprovodné sociální změny, a to zejména v Evropě, kde je Evropská unie prvním mezinárodním modelem, který se podobá kosmopolitnímu modelu.⁷⁰ Přesto je třeba podotknout, že samotná Evropská unie nikdy nezmínila kosmopolitismus při svých jednáních o občanství, občanské společnosti či evropské identitě. Základní prvky, za kterými kosmopolitismus stojí, jsou mimo jiné světové občanství, jak je definováno ve Všeobecné deklaraci lidských práv, obhajoba demokratičtějšího světového řádu národních států, respekt k druhým a vědomí jinakosti, uznání mnohočetnosti identifikace charakterizující současný svět či odmítnutí vylučovacích forem nacionalismu.⁷¹ Zmíněné uznání mnohočetnosti identifikace nás přivádí k pojmu vícenásobných vztahů, což znamená, že se lidé cítí součástí různých komunit a rozdělují loajalitu na různých úrovních.

Prvotní je pro kosmopolitismus celé lidstvo, které staví do popředí namísto kategorií lidí a skupin. Zdůrazňuje společný lidský osud a hlásá solidaritu s ostatními lidmi navzdory rozdílům v národnosti, kulturách nebo životním stylu. Být kosmopolitní je spojeno s pocitem blízkosti lidí navzdory národním státům.⁷² Ač se někomu může tento přístup zdát jako poněkud snivý a možná dokonce naivní, sám Todorov upozorňuje, že jednota Evropy vždy spočívala v pluralitě: „Jednota evropské kultury spočívá v tom, že různým identitám regionálním, národním a náboženským, které ji tvoří, uděluje nový status a z jejich plurality těží. Duchovní identita Evropy nevede nutně k eliminaci svébytných kultur ani místních tradic. Její podstatu nepředstavuje žádný seznam vlastních jmen ani soupis všeobecných idejí, nýbrž skutečnost, že týž postoj zaujímáme k různému.“⁷³ Charakteristickým rysem kosmopolitní evropské identity tedy není pouhé uznávání odlišného, neboť taková identita by byla velmi nevýrazná, ale způsob jak přijímat pluralitu. Jde tedy o to udělit odlišnostem stejné

⁶⁸ TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitosti, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 200

⁶⁹ BECK U. (2002): „The Cosmopolitan Society and its Enemies,“ in: *Theory, Culture & Society* 19, č. 1, Sage Journals, s. 17

⁷⁰ PICHLER F. (2009): „Cosmopolitan Europe: Views and identity,“ in: *European Societies* 11, č. 1, Routledge, s. 18 (vlastní překlad)

⁷¹ DELANTY G., RUMFOLD CH. (2005): *Rethinking Europe*. Routledge, New York, s. 192 (vlastní překlad)

⁷² PICHLER F. (2009): „Cosmopolitan Europe: Views and identity,“ in: *European Societies* 11, č. 1, Routledge, s. 7-8 (vlastní překlad)

⁷³ TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitosti, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 190

postavení.⁷⁴ Koncept evropského kosmopolitismu, který je zde nastíněn, musí být nesen v duchu otevřené mysli, respektu a uznání jiných kultur, kritického postoje k vlastním kulturním předpokladům, globálního povědomí a pocitu sdílené odpovědnosti.⁷⁵

2.5 Vztah evropské a národní identity

Při snaze o hledání společné evropské narace a posílení evropské občanské společnosti zde vzniká problém s termíny jako národní a evropská identita, neboť názor, že jsou tyto dvě identity v rozporu, zaznívá v současné době z mnoha stran. Je častým zvykem evropskou identitu popisovat a chápat jako tu, která je na vyšší úrovni než identity národní, a to především z toho důvodu, že se vztahuje k nadnárodní entitě, tj. Evropské unii.⁷⁶ To, zda se obě identity navzájem vylučují, či může docházet k jejich prolínání v průběhu evropské integrace, je pro nás klíčovou otázkou. Většina autorů je toho názoru, že vytvoření či upevnění evropské identity nemusí přímo znamenat zničení identity národní. Sám Jürgen Habermas, známý svou post-nacionální teorií, upozorňuje, že při procesu vytvoření evropské identity nejde ani tak o vytvoření evropského tzv. supranároda, ale o částečnou denacionalizaci evropských společností a vědomí evropské přináležitosti.⁷⁷ To si myslí také Jeffrey Checkel s Peterem Katzensteinem, kteří ve své společné práci píší: „Vědecké práce na téma europeizace vytvořily nové důležité empirické poznatky o evropské identitě. Možná nejzajímavější je argument o jejím pozitivním součtu. To znamená, že člověk může být Francouzem a zároveň Evropanem. Identity, evropské nebo národní, se navzájem nijak neohrožují. Místo toho jsou často propojeny v celky, a pestré vzorce pro různé jednotlivce a skupiny, a spouštějí se v konkrétních situacích.“⁷⁸ Stejně tak Delanty ve své knize píše, že ideál sjednocené Evropy není alternativou k národnímu státu, ale právě naopak. Evropa stála u jeho zrodu.⁷⁹ Velmi zajímavou odpověď na naši otázku předkládá také Thomas Risse, který je přesvědčen, že identity spolu mohou koexistovat a předběžné chápání evropské identity v kontrastu s tou národní je nesprávné. Otázka, kterou bychom si měli klást, tedy není, zdali jsou tyto dvě identity v rozporu (tzv. zero-sum model), ale kolik prostoru pro Evropu je v daných kolektivních identitách. Tato teze o současných vícenásobných politických

⁷⁴ TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitosti, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 196

⁷⁵ PICHLER F. (2009): „Cosmopolitan Europe: Views and identity,“ in: *European Societies* 11, č. 1, Routledge, s. 7 (vlastní překlad)

⁷⁶ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 242

⁷⁷ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 91

⁷⁸ CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *The politicization of European identities*, in: CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *European Identity*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 9 (vlastní překlad)

⁷⁹ DELANTY G. (1995): *Inventing Europe: idea, identity, reality*. Basingstoke, Palgrave, s. 156 (vlastní překlad)

identitách (tzv. multiple identities), které na sebe vzájemně působí a jsou ve vzájemném vztahu, zachycuje několik konfigurativních modelů. Prvním z nich je model vložených identit (tzv. nested), označovaný také jako model matřičky, který popisuje identity jako vložené jednu do druhé, předpokládající hierarchické uspořádání. Sem lze také přiřadit model vložených identit zmiňovaný Risseem, který nepředpokládá hierarchické uspořádání, ale upozorňuje na proměnlivost sociálních identit v návaznosti na prostředí (např. naše evropanství výrazně vynikne, pokud budeme na jiném kontinentě). Druhý model, cross-cutting, popisuje identity jako takové, které se mohou navzájem překrývat. Jako další také můžeme zmínit tzv. mramorový koláč (marble cake), přičemž tento model zpochybňuje vrstvy a jasně vytyčené hranice mezi národní a evropskou identitou. V rámci tohoto modelu se tedy můžeme ptát, jak poznáme, že pociťování národní identity inherentně nezahrnuje zároveň evropanství?⁸⁰

Stejně tak v této práci vycházím z názoru, že Evropská unie nepotřebuje svůj vlastní lid s čistě evropskou identitou, nýbrž takový, který bude akceptovat evropskou i národní identitu zároveň.⁸¹ Také konstruktivismus, z kterého v této práci vycházím, přichází s tezí, že lidé obvykle nemají pouze jednu identitu, a to ani v politické oblasti. To znamená, že rostoucí loajalita k Evropské unii by nemusela nutně znamenat pokles identifikace s jinými entitami, jako je například národní identita.⁸² Kolektivní identity mohou být buď v komplementárním (podpůrném), či diskriminačním vztahu. Snahou Evropanů by mělo být dosažení komplementarity nižších dimenzí kolektivních identit s identitou evropskou. Tento výsledek ale nelze docílit bez transformace národních identit. Beck například tvrdí, že je třeba chápat evropskou integraci jako proces transformace národní identity, tj. například denacionalizace. Ta by byla hlavním krokem k potvrzení kulturních dimenzí kolektivních identit a ke zmírnění jejich patologických jevů. Jak již bylo řečeno, nejde tedy o ztrátu národní identity, přestože v rámci procesu formování identity evropské může, ale také nemusí dojít k jejímu oslabování či substituci.⁸³ Globalizovaný svět potřebuje evropské pojetí identity, které se pojí s odpovědností za druhého, a osvobozuje se tak od předsudečného národního vědomí.⁸⁴ V současné době jsme však svědky spíše opačného příkladu, kdy proces evropské integrace prohlubuje patologické formování negativní identity. Evropská politika podle mnoha autorů

⁸⁰ ŠŮSTKOVÁ M., OUTLÝ J. (2007): „Evropská identita versus národní identita a perspektiva vývoje evropské veřejné sféry,“ in: FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 247-251

⁸¹ FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 207-208

⁸² KRATOCHVÍL P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha, Portál, s. 188-189

⁸³ BECK U. (2004): *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Praha, SLON, s. 413

⁸⁴ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 120

dostatečně neartikuluje společné evropské zájmy. Můžeme si povšimnout desolidarizace a růstu etnocentrických nálad jako důsledku.⁸⁵ K tomu je třeba dodat, že stálým trendem, co se evropské identity týče, je dominance mnoha instrumentálních prvků. To znamená, že pokud z toho člověk nemá dostatečný prospěch, necítí se být Evropanem. Přestože formování identity nelze redukovat pouze na materiální hodnotu a tím zapomínat na význam emociálních a solidarizačních komponentů, v širším smyslu je instrumentální racionalita vždy součástí občanského kódu.⁸⁶

2.6 Hlavní překážky pro fungování a stabilitu Evropské unie

Při pohledu do minulosti integračních procesů zjistíme, že lze rozlišit několik období, které se vyznačují různou intenzitou integrace. Můžeme tedy dnešní situaci Evropské unie chápat jako další takové období diskuze o její budoucnosti. V takovém případě je ale třeba podívat se na důvody potřeby nové diskuze a hledání budoucího směřování. Jako nejčastější příčiny bývá uváděno východní rozšíření Evropské Unie, nedostatek demokracie a efektivnosti v rozhodování uvnitř Unie či globalizace.⁸⁷ Již v roce 2001, kdy Evropská rada vydala Laekenskou deklaraci o budoucnosti Evropské unie, jmenovala jako dvě hlavní výzvy, kterým bude muset Unie čelit, globalizaci a nedostatek demokracie. Zde se píše, že občané EU často nevidí spojitost mezi jejími cíli a jejím každodenním fungováním. Mnozí občané také mají pocit, že by se Unie měla zapojit do svých konkrétních činností, namísto zasahování do každodenního detailu ve věcech, které by bylo lépe ponechat členským státům a voleným zástupcům regionů. Někteří to dokonce vnímají jako hrozbu pro jejich samotnou identitu. O tématu globalizace je zde psáno jako o fenoménu, který po konci studené války nabyl na síle a je třeba převzít za tuto situaci zodpovědnost. Evropská unie by měla bojovat proti všem násilnostem, terorismu a veškerému fanatismu, ale zároveň se nestát slepou vůči nespravedlnosti ve světě.⁸⁸ Od roku 2001 uběhlo skoro osmnáct let, avšak zdá se, že situace popsaná v Laekenské deklaraci se příliš razantně nezměnila.

Překážky pro fungování a stabilitu Evropské unie, které zmíním, jsou jakýmsi souhrnem výtek, které jsou nejčastěji uváděny v pracích odborníků, ale především kritiků Evropské unie, tzv. euroskeptiků (v Česku je to například Petr Fiala, který se těmto problémům detailně věnuje v knize *Evropský mezičas: nové otázky evropské integrace* či bývalý prezident Václav

⁸⁵ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 118

⁸⁶ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 133

⁸⁷ KARLAS J. (2003): „Globalizace, identita a evropská integrace - Evropa jako globální aktér,“ in: *Mezinárodní vztahy* 38, č. 1, Ústav mezinárodních vztahů, s. 28

⁸⁸ “The Future of the European Union: Laeken Declaration”, 2001, European Council, s. 2 (vlastní překlad)

Klaus). Přestože některé z nich jsou podle mého názoru výtkami oprávněnými, nevidím je jako nepřekonatelné a nevyřešitelné překážky, které by měly stát proti funkčnější a stabilnější Evropské unii. Naopak tvrdím, že všechny z problémů jsou nejen navzájem propojené, ale jejich společným jmenovatelem je křehká evropská identita. Dovolím si tedy odhadovat, že posílení evropské identity je prvním možným krokem k jejich řešení.

2.6.1 Absence legitimacy

Evropská unie se celkem jednoznačně v průběhu času transformovala z primárně ekonomické dohody na politickou konstrukci. Jedním z nosných pilířů pro takovou politickou konstrukci je však legitimita, bez které může politická jednotka jen stěží fungovat na demokratických principech. Od osmnáctého století legitimita moderních liberálně demokratických států závisela na garanci demokratických procesů a zásadní politické identitě.⁸⁹ Aby moderní demokracie získala legitimitu, spoléhá na širokou podporu svých občanů, která je potřebná k získání souhlasu s nevýhodnými normami a pravidly.⁹⁰

V případě Evropské unie je však nutné se ptát, zda její legitimita pramení z jejího vlastního legitimizačního zdroje, nebo se opírá o legitimitu národních států. Tradičně je legitimita Evropské unie chápána jako odvozená od legitimacy národních států. Je třeba upozornit, že zmíněná odvozenost nemá žádný dopad na její kvalitu.⁹¹ Vojtěch Belling však píše, že myšlenka odvozené legitimacy od národních států naráží na několik strukturálních problémů, jako je například omezenost efektivní kontroly jednání vlád v evropském legislativním procesu ze strany parlamentů. Proto může být logickým závěrem upřednostnit spíše druhý případ, kdy se Evropská unie opírá o vlastní legitimační koncept. Pro legitimitu je, jak už jsem zmínila, ale důležitý demokratický proces, který funguje především díky parlamentu. Parlament národního státu předpokládá existenci homogenního celku schopného být reprezentován. Evropský parlament však reprezentuje jednotlivé národy, nikoliv stejnorodý politický celek či národ. Podle Bellinga zde tedy chybí politická veřejnost, která by se konstitovala kolem společných evropských témat.⁹² Otázka absence legitimacy Evropské unie je značně provázaná také s tématem jejího demokratického deficitu, o které se blíže zmíním v následující podkapitole.

⁸⁹ BRUTER M. (2005): *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, s. 2-3 (vlastní překlad)

⁹⁰ ŠŮSTKOVÁ M., OUTLÝ J. (2007): *Evropská identita versus národní identita a perspektiva vývoje evropské veřejné sféry*, in: FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum, s. 241

⁹¹ BELLING V. (2009): *Legitimita moci v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?* Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, s. 125-127

⁹² Tamtéž, s. 130-133

2.6.2 Demokratický deficit

Otázka demokratického deficitu Evropské unie se stala velmi žhavým tématem a jen ztěží najdeme kritiku Evropské unie, který tomuto tématu nevěnuje alespoň pár řádek. Podle několika odborníků Evropská unie nefunguje demokraticky a vlastně tak fungovat ani nemůže. Petr Fiala⁹³ například uvádí, že není-li zde žádný evropský lid (tzv. evropský démos), nemůže existovat ani žádná evropská demokracie a Evropský parlament tudíž není demokratickým legitimním reprezentantem suverenity lidu. Pro demokracii, ať už na národní či nadnárodní úrovni, je klíčovým postojem dobrovolné sebeomezení, které vyplývá z pocitu loajality, solidarity a pocitu přináležitosti. Tyto postoje jsou však podle něj spojeny pouze s tzv. politickým démosem.⁹⁴ Podobně to vidí také Francis Fukuyama, podle kterého schopnost demokracie rozhodovat spory funguje nejlépe mezi tzv. zájmovými skupinami. V rámci takové zájmové skupiny panuje širší konsenzus ohledně základních hodnot a konflikty, odehrávající se v ní, jsou především hospodářské povahy.⁹⁵ Habermas však ve své knize *The Crisis of the European Union* taková tvrzení zavrhuje a píše, že argument tvrdící, že bez politického démosu je Unie bez pevných základů, je perspektiva z devatenáctého století. Sám nevidí jako hlavní problém „neexistenci démosu“, ale trvalou politickou fragmentaci v Evropě a ve světě.⁹⁶

Sauter vidí problém především ve špatném rozdělení politické zodpovědnosti v orgánech Evropské unie a píše: „Tzv. demokratický deficit v EU znamená, že pokud nebude provedena zásadní reforma distribuce politické zodpovědnosti ve vrcholných orgánech EU, občanům sjednocené Evropy bude i nadále upíráno politické sebeurčení v důsledku nedostatečného zastoupení a participace na celoevropské úrovni.“⁹⁷

2.6.3 (Ne)existence evropské veřejné sféry

V této části se zaměříme na (ne)existenci evropské veřejné sféry, tj. veřejného prostoru, funkční komunikační komunity. Přestože podle některých autorů jsou pozorovatelné tendence k formování evropské veřejné sféry, podle jiných nic takového jako evropská veřejná sféra

⁹³ Je třeba doplnit, že Petr Fiala je nejen český historik a politolog, ale také předseda ODS a jeho politologické úvahy značně odrážejí i jeho politické postoje.

⁹⁴ FIALA P. (2007): *Evropský mezičas: nové otázky evropské integrace*. Praha, Barrister & Principal, s. 115

⁹⁵ FUKUYAMA F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Praha, Rybka Publishers, s. 126

⁹⁶ HABERMAS J. (2013): *Crisis of the European Union*. Hoboken, Wiley-Blackwell, s. 7 (vlastní překlad)

⁹⁷ SAUTER M. (2005): *Být sám sebou v integrované Evropě. Transkulturní já a evropská kolektivní identita*, in: HRUBEC M. (2005): *Spor o Evropu: postdemokracie, nebo predemokracie?* Praha, Filozofický ústav AV ČR, s. 61

neexistuje či snaha o její vytvoření selhává. Tato absence společného evropského jazyka, koherentního evropského mínění či evropského vědomí je dnes klíčovým problémem. Podle Habermase je vytvoření a rozvinutí evropské veřejné sféry nutným předpokladem zvládnání demokratického deficitu evropských institucí. Bez ní evropská politika není rovnocennou s politikou národních vlád, které se zodpovídají národním veřejnostem. Existence evropské veřejné sféry (tzv. wide-public sphere) má podle něj šanci zajistit všem občanům každého evropského státu rovnou příležitost účastnit se obsáhlého procesu politické komunikace.⁹⁸ Jak píše ve své knize Müller, „bez identity není publika, bez publika není odpovědné politiky.“⁹⁹ Fiala se přiklání ke stejnému názoru, avšak dodává, že Evropská unie nemá žádný evropský lid ani evropský národ a popisuje dvě základní protikladné koncepce. První vychází ze vzájemného uznání univerzálních politických norem a nevyžaduje etnicko-kulturní homogenitu. Druhá podtrhuje nezbytnost velmi úzké vazby mezi démos a ethnos, komunikačního společenství se sdílenými vzpomínkami a zkušeností a společným jazykem. Tvrdí, že toto jsou základní podmínky pro princip solidarity při přerozdělování v rámci moderní společnosti, které v Evropské unii ale chybí. Přestože identifikace občanů je stále silně spojena s národním státem, a tak se zdá, že evropská integrace dává za pravdu spíše druhému názoru, je nutné připustit, že to tak nemusí být navždy.¹⁰⁰ Jak připomínají Berger s Luckmannem, „společnosti mají své dějiny, v jejichž průběhu vznikají určité identity. Tyto dějiny jsou však vytvářeny lidmi s určitou identitou.“¹⁰¹ Podle Fialy však místo evropské lidu vznikla jakási nadnárodní elita, která má přirozený zájem na prohlubování integrace.¹⁰² Pichler nepřipouští, že by evropská veřejná sféra neexistovala, a je toho názoru, že do té míry, v níž se veřejnost zapojuje do debat o současných i budoucích otázkách na evropské úrovni, se již začíná objevovat evropská společnost.¹⁰³

2.6.4 Nedostatek solidarity

K negativním důsledkům slabé integrace patří také nedostatek solidarity mezi evropskými národy, která je však pro fungování takového politického projektu nezbytná. Sama solidarita je úzce spojena se společnou zodpovědností. Pociťování společné zodpovědnosti může mít

⁹⁸ HABERMAS J. (2011): „Why Europe needs a constitution,“ in: *New Left Review*, September-October, s. 17 (vlastní překlad)

⁹⁹ MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 139

¹⁰⁰ FIALA P. (2007): *Evropský mezičas: nové otázky evropské integrace*. Praha, Barrister & Principal, s. 114

¹⁰¹ BERGER P., LUCKMANN T. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno, CDK, s. 171

¹⁰² FIALA P. (2007): *Evropský mezičas: nové otázky evropské integrace*. Praha, Barrister & Principal, s. 116

¹⁰³ PICHLER F. (2009): „Cosmopolitan Europe: Views and identity,“ in: *European Societies* 11, č. 1, Routledge, s. 4 (vlastní překlad)

původ ve spoluúčasti na demokratickém procesu (který, jak už bylo řečeno, podle několika autorů nefunguje, jak by měl). Tento demokratický proces vyvolává pocit volby společného osudu, za který by byli lidé společně zodpovědní a který by je spojoval. Souhlasím s Todorovem, který je toho názoru, že evropským národům nepřipadá, že by sdílely společný demokratický život, a tak si každý hledí svých vlastních zájmů.¹⁰⁴ V takovém případě je tedy nedostatek solidarity spíše symptomem již zmíněného demokratického deficitu.

2.7 Transkulturní komunikace jako možné východisko

V nadcházejících podkapitolách jsme zjistili, že všechny čtyři překážky, které byly vyjmenovány, jsou navzájem propojeny. Podle mého názoru jsou však zásadním problémem především v tom případě, když se pokusíme zakládat Evropskou unii na politické evropské identitě. Také jsem toho názoru, že silnější evropská identita by měla potenciál tyto problémy řešit nebo přinejmenším napomoci k jejich řešení. A to proto, že všechny z nich jsou více či méně otázkou identifikace evropských občanů s Unií.

¹⁰⁴ TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitosti, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka, s. 202-203

3 Praktická část

3.1 Specifika výzkumu

Výzkum pro potřeby této práce probíhal od 10. dubna do 9. května 2018 v rámci mého pobytu v italské Padově v rámci programu Erasmus. Sběr dat spočíval ve vedení strukturovaných rozhovorů se studenty z různých zemí Evropy, kteří zde byli také v rámci programu Erasmus. Všichni účastníci výzkumu byli seznámeni s tím, jak bude nakládáno s jejich citlivými daty. Všichni účastníci stvrdili podpisem svůj souhlas o tom, že budou v průběhu rozhovorů nahrávání.

Tato část práce zmiňuje cíl výzkumu, jeho výzkumné otázky, zvolené metody i výzkumnou zprávu. Podstatnou součástí této práce je také příloha, která zahrnuje všech dvacet provedených rozhovorů.

3.1.1 Cíl a koncepce výzkumu

Hlavním cílem výzkumu nebylo zodpovědět předem danou hlavní otázku, ale naslouchat hlasům studentů, abych se více dozvěděla o jejich představách a názorech na téma evropské identity a Evropské unie. Na základě výsledků těchto rozhovorů jsem se pokusila následně odvodit, která z dimenzí evropské identity má největší potenciál pro podpoření Evropské unie a evropské integrace. Za tímto účelem byl vytvořen soubor dvaceti výzkumných otázek.

3.1.2 Výzkumný soubor

Výzkumným souborem bylo dvacet studentů a studentek účastnících se programu Erasmus v italské Padově ve věku od 21 do 24 let. Mým prvním záměrem bylo dosáhnout co největší rozmanitosti v národnostním rozložení respondentů. Z 28 zemí Evropské unie se mi podařilo vést rozhovor s respondenty ze 14 zemí Evropské unie. Mezi respondenty, se kterými jsem rozhovor vedla, patřil Belgičan, Chorvat, Ital, Němec, Polák a Portugalec. Mezi respondentky patřily dvě Češky, Finka, dvě Francouzky, Italka, Maďarka, Němka, Polka, Portugalka, Rakušanka, Slovenka, Španělka a Švédka.

Mým druhým záměrem bylo, aby všichni respondenti projevili o účast v kvalitativním výzkumu sami zájem, aniž bych je musela o jejich účast přímo žádat. To je důvodem, proč se mi nepodařilo provést rozhovor s respondenty ze všech zemí Evropské unie a proč se některé národnosti v mém výzkumu opakují. O svém výzkumu jsem dala budoucím respondentům vědět na sociálních sítích, prostřednictvím facebookové skupiny, kde jsem zevrubně představila téma výzkumu a požádala o spolupráci.

Rozhovory, které se vždy konaly na předem smluveném místě (nejčastěji to byla kavárna či společné školní prostory), probíhaly v příjemné atmosféře a respondenti byli velmi vstřícní. Někteří z nich se však v průběhu rozhovoru „vydělili“ položenou otázkou, protože byla podle jejich slov moc těžká, což ovlivnilo jejich další odpovědi. Od té chvíle se zdáli být rezignovaní a ztratili o otázky zájem.

3.1.3 Zvolené metody a výzkumné otázky

Pro již zmíněný cíl jsem zvolila kvalitativní výzkum, a to především proto, že takový výzkum získává podrobný popis a vhled do určitého fenoménu, který navíc zkoumá v přirozeném prostředí.¹⁰⁵ Pro účely mé práce byla tímto fenoménem evropská identita, kterou jsem zkoumala prostřednictvím studentů účastnících se pobytu Erasmu (tj. program Evropské unie podporující zahraniční mobilitu studentů a spolupráci ve vysokoškolském vzdělávání v Evropě). Tzv. přirozené prostředí, které je jednou z charakteristik kvalitativního výzkumu, utvářely právě studenti programu Erasmus. Nevýhody, které ke kvalitativnímu výzkumu patří, budou uvedeny v kapitole o limitech výzkumu.

Metoda, která byla pro tento výzkum zvolena, je strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami. Takový rozhovor je sestaven z předem připravených otázek, které zůstávají stejné pro každého respondenta. Tento typ rozhovoru se používá při nutnosti minimalizovat variaci otázek kladených dotazovanému a jeho pružnost je tedy značně omezená. Strukturovaný rozhovor jsem zvolila především proto, že data z něj se snadněji analyzují, neboť jednotlivá témata se lehce v přepisu rozhovoru lokalizují. Byla jsem si vědoma obsáhlosti a složitosti zkoumaného fenoménu, jehož komplikovanost byla navíc podpořena anglickým jazykem, který nebyl rodným jazykem nikoho ze zúčastněných. Tudíž jsem vyhodnotila jasně strukturovaný rozhovor jako nejvhodnější volbu. Podle Hendla je však jeho hlavní nevýhodou restrikce na předem dané téma a stejně formulované otázky různým studentům, což může vést k přehlížení situovanosti rozhovoru.¹⁰⁶ Tuto nevýhodu jsem se pokusila vyřešit sondážními otázkami, které mi pomohly v případě potřeby odpovědi prohloubit.

Jak již bylo řečeno, rozhovory probíhaly v angličtině, a to i se studentkami české národnosti. Otázky byly tvořené tak, aby z odpovědí na ně bylo možné co nejlépe popsat názory studentů na danou problematiku. V ujasnění otázek a jejich pořadí mi velmi pomohl nácvik provedení rozhovorů s několika členy mé rodiny. V průběhu tohoto nácviku jsem si nejen lépe utřídila otázky a to, jak by měly jít za sebou, ale také jsem některé z nich změnila. Při sestavování

¹⁰⁵ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 48

¹⁰⁶ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 177-178

otázek jsem následovala rady Hendla a začala s otázkami, které se týkaly neproblémových skutečností. Ty pomohly odstranit případné bariéry a uvedly respondenta do kontextu rozhovoru. Většina mých otázek se vztahovala k názorům respondentů a zkoumala jejich cíle, záměry, touhy i hodnoty. Začala jsem s dotazy vztahujícím se k přítomnosti a až poslední otázka byla zaměřena na budoucnost (tj. Věříš v budoucnost Evropské unie?). Hendl píše, že otázky vztahující se ke znalostem mohou u respondentů vyvolat zápornou reakci. Zajímavé pro mne bylo, že přestože žádná z mých nebyla takového charakteru, mnoho z dotazovaných si některé z otázek takto vyložilo a reagovalo na ně negativně či odevzdaně. Jejich zájem se poté snižoval i přesto, že jsem je ujistila, že mne zajímá pouze jejich názor a žádná odpověď pro mne není správná či špatná.¹⁰⁷

Otázek bylo dohromady dvacet, přestože některé pro mne byly zásadnější při vyhodnocování a interpretaci dat než jiné.

- 1) Odkud jsi?
- 2) Máš rád/a svou zemi?
- 3) Dokážeš si představit žít v budoucnosti v jiné zemi?
- 4) Kde se cítíš nejvíce doma?
- 5) Proč jsi na Erasmu?
- 6) Cítíš sounáležitost/solidarititu s lidmi jiných národností?
- 7) Co je Evropa?
- 8) Je zde nějaká evropská kultura?
- 9) Vidíš rozdíl mezi Evropou a Evropskou unií?
- 10) Cítíš se být Evropanem?
- 11) Jaké jsou podle tebe nejdůležitější evropské hodnoty?
- 12) Jaké výhody přináší občanství Evropské unie?
- 13) Jaké nevýhody přináší občanství Evropské unie?
- 14) Co je to národní identita?
- 15) Už jsi někdy slyšel/a o evropské identitě?
- 16) Jak rozumíš konceptu evropské identity?
- 17) Kdybych se tě zeptala „kdo jsi?“ a měl by jsi na výběr mezi (respondentova národnost) nebo Evropanem, co by jsi odpověděl?
- 18) Mohou evropská a národní identity existovat zároveň?

¹⁰⁷ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 173

19) Má společnost nějaký vliv na tvůj postoj k Evropské unii?

20) Věříš v budoucnost Evropské unie?

3.1.4. Etika výzkumu

V průběhu výzkumu jsem si byla vědoma etických otázek výzkumu a toho, jak důležitou roli hrají. Primární pro mne byl informovaný souhlas účastníků v písemné formě (tzv. aktivní). Ten všichni zúčastnění studie podepsali ihned potom, co jsem je stručně informovala o tématu výzkumu a o tom, že budou v průběhu rozhovoru hlasově nahráváni. Všem jsem před provedením rozhovorů zdůraznila, že nemusí odpovídat na otázky, na které odpovídat nebudou chtít a že jejich identita nebude odhalena nikomu dalšímu.¹⁰⁸

Také jsem si byla vědoma důležitosti připisované emočnímu bezpečí účastníka. V mnou vedeném rozhovoru však nebylo mnoho citlivých otázek, naopak soukromější a citlivé informace, které jsem získala, přicházely mimoděk od samotných účastníků.

V průběhu rozhovoru jsem se snažila na odpovědi respondentů nijak slovně nereagovat, aby neměli pocit, že jejich odpovědi, jakkoliv hodnotím. To pro mě bylo velkou výzvou, a to především ve chvíli, kdy jsem se s jejich odpovědí sama ztotožňovala.

3.1.5 Limity a kvalita výzkumu

Považuji za nutné zmínit všechny okolnosti i vlastnosti výzkumu, kterými byl limitován a také zmínit způsob, jakým jsem se pokusila zajistit kvalitu výzkumu. Již při výběrání tématu práce jsem si byla vědoma komplikovanosti, kterou s sebou problematika evropské identity nese. Musím však přiznat, že při vytváření výzkumných otázek jsem byla limitována strachem z nedostatečnosti kvality mého anglického jazyka. Stejně tak jsem ale předpokládala, že toto téma bude složité i pro respondenty, a tak jsem se snažila vyhnout složitým otázkám, které by obsahovaly málo známá anglická slova. Proto jsem se snažila výzkumné otázky stavět co nejsnadněji a nejobecněji. Zpětně usuzuji, že toto rozhodnutí bylo chybné a výzkumné otázky jsem mohla více specifikovat tak, aby lépe seděly a odpovídaly na mé cíle výzkumu. Kvalitu výzkumu jsem se snažila zajistit „rozhovory na zkoušku“, které jsem vedla s mými blízkými. To mi velice pomohlo k tomu, abych některé otázky formulovala srozumitelněji či změnila jejich pořadí. Ve způsobu zajištění kvality výzkumu jsem se řídila podle základních doporučení Hendla. Ten doporučuje zvýšit důvěryhodnost výzkumu kontrolou výsledků kolegou či důsledné vyhledávání negativních příkladů a protikladů k zjištěným závěrům.

¹⁰⁸ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 157

Bohužel nebylo možné, abych podpořila kvalitu výzkumu komunikativní validizací výsledků, tj. předložení předběžné zprávy o výsledcích účastníkům studie. A to z toho důvodu, že výsledná zpráva byla psána v českém jazyce. Také jsem v průběhu pobytu v Itálii plánovala zajistit kvalitu výzkumu pomocí triangulace, tj. kombinace různých metod.¹⁰⁹ Podle mého názoru by bylo velmi podnětné doplnit výzkum skupinovou diskuzí, která by se odehrávala mezi všemi účastníky výzkumu. Z časových důvodů jsem však od ní musela upustit. Jsem si také vědoma limitů, které mohou vyplývat z výběru výzkumného souboru. Výzkumný soubor byl vybrán tak, aby vytvořil skupinu, která má nejlepší podmínky k tomu evropskou identitu vnímat a disponovat jí. Skupinu mladých studentů, kteří jsou otevření k cestování do jiných zemí, poznávání ostatních kultur, učení se nových jazyků a narodili se v době, kdy Evropská unie již fungovala a stala se tak pro ně samozřejmou, považuji za takovou, která by měla být k vytváření evropské identity nejotevřenější. Limitem se však v této situaci stává fakt, že výzkum nemůže postihnout názory a myšlenky lidí z konkrétního národního státu obecně, a tak se může zdát neobjektivní. Podle mého názoru však výzkum doplňující bakalářskou práci nemá takové možnosti, aby zajistil dostatečné množství a variabilitu respondentů. Proto by výsledky této práce měly být dále propracovávány a zkoumány, a to přinejlepším kombinací více výzkumných metod.

3.2 Zpracování dat

Po absolvování všech dvaceti rozhovorů byla nutná jejich transkripce, tj. přepis. Ze čtyř možných druhů transkripce (doslovná, komentovaná, shrnující protokol a selektivní protokol) byl pro účely této práce zvolen způsob shrnujícího protokolu, a to především proto, že každý rozhovor trval déle než 30 minut a nejdelší z nich dokonce 70 minut. Tento způsob transkripce jsem zvolila také proto, že odpovědi mnoha respondentů byly velmi široké, opakující se u více otázek či přímo nesouvisely s tématem rozhovoru. Častokrát byly nejhutnější odpovědi u prvotních otázek, které nebyly zásadní pro výzkum, ale spíše pro navození přátelské a uvolněné atmosféry. Mohu dokonce doplnit, že mnohokrát čím blíže jsme se v rozhovoru dostávali k ústřednímu tématu, tím na hustotě a rozsáhlosti odpovědí ubývalo. Základním účelem shrnujícího protokolu je sjednotit úroveň obecnosti podávaných informací, díky čemuž se snižuje rozsah materiálu. Ze způsobů redukce používaných ve shrnujícím protokolu jsem využila především konstrukci (z několika specifických výpovědí se konstruuje jedna globální výpověď, která zachycuje věcně vztahy v jejich celku) a selekci

¹⁰⁹ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 149

(jisté ústřední výpovědi se zcela zachovávají, když zobrazují podstatná, obecná tvrzení).¹¹⁰

Vypuštěný také byl většinou probíhající několika minutový rozhovor, který na počátku sloužil k navázání kontaktu s respondentem, navození příjemné atmosféry a prolomení případné bariéry. Také již zmiňované doplňující otázky, tzv. sondážní, nejsou v transkripci uvedeny, ale jsou uvedeny pouze odpovědi na ně.

Poté jsem pokračovala tzv. tabulkovou analýzou. A to především proto, abych si usnadnila proces odvozování závěrů, a zamezila tak vytvoření nepřehledné výzkumné zprávy, kde bych se o jednom faktu zmiňovala na více místech.¹¹¹ Zprvu bylo vytvořeno dvacet tabulek, pro každou otázku jedna. Každá tabulka byla tedy přehledem odpovědí různých respondentů na stejnou otázku. Tyto tabulky pro mne byly zásadní, protože jsem díky nim mohla porovnávat odpovědi respondentů. V další části mé práce, kdy jsem porovnávala odpovědi jednoho respondenta, jsem několikrát zjistila, že si respondent v jedné odpovědi sám vyvrací to, co řekl v té předešlé.

3.3 Výzkumná zpráva

Cílem provedeného kvalitativního výzkumu, jak už jsem zmínila, bylo zjistit představy a názory studentů z různých zemí na téma evropské identity a Evropské unie. V této části práce představím výsledky provedeného kvalitativního výzkumu a pokusím se je přiblížit kontextu mé bakalářské práce.

První dvě otázky rozhovoru měly spíše navodit příjemné prostředí a pomoci účastníkovi se uvolnit. Na třetí otázku, která zněla „*Dokážeš si představit žít v budoucnosti v jiné zemi?*“, odpověděla přesně polovina respondentů, že ano. Zbylé kladné odpovědi vždy obsahovaly zároveň nějakou podmínku jako například „*Ano, ale pouze na nějaký čas.*“ či „*Ano, ale pouze kvůli lepší/lépe placené práci.*“. Pouze jedna respondentka odpověděla záporně a dva respondenti odpověděli, že ano, ale pouze v evropské zemi. Při kladení této otázky jsem samozřejmě předem předpokládala otevřenost respondentů k pobytu v jiné zemi, která se dá očekávat u studentů hlásící se do programu Erasmus. Proto mne ani tak nepřekvapil počet kladných odpovědí, jako odpovědi preferující přímo Evropu.

Z další otázky, která zněla *Kde se cítíš nejvíce doma?* také vyplynulo, že pocit „být doma“ nevytváří přímo konkrétní místo, ale především rodina a přátelé. Tudíž podle většiny mých

¹¹⁰ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 213-214

¹¹¹ HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s. 218

respondentů nezáleží na samotném místě, ale na tom, co nebo spíše kdo ho vytváří.

Respondentka ze Španělska dokonce odpověděla, že pocit domova pro ni nevytváří ani přímo rodina, ale Španělé, a cítí se doma všude, kde potká člověka stejné národnosti. Je však zajímavé také dodat, že respondenti pocházející z jižní i jihovýchodní Evropy dávali větší důraz na to, jak by místo mělo vypadat a odpovídali, že jejich domov je všude, kde je hezké počasí, dobré jídlo, pláž či moře. Jiná respondentka původem ze Švédska odpověděla podle vzoru kosmopolitního člověka: „*Podle mě domov tvoří lidé. Mám mnoho domovů po celé Evropě díky lidem, které jsem tam poznala.*“

Na mou šestou otázku, tj. *Cítíš sounáležitost (solidaritu) s lidmi jiných národností*, jsem očekávala více otázek než odpovědí, především díky složitému pojmu solidarita. Avšak žádný ze studentů se nad tímto pojmem nepozastavil a sedmnáct z dvaceti respondentů odpovědělo „*ano*“. Tři z těchto respondentů také vyzdvihli program Erasmus i cestování jako dobrý nástroj k napomáhání rozvíjení solidarity. Student z Portugalska odpověděl, že je pro něj zajímavější kontakt s člověkem z velmi rozdílné země a může tak tyto rozdíly objevovat a pozorovat. Někteří z respondentů vyjádřili názor, že hlavní nejsou národní rozdíly, ale spíše rozdíly mezi lidmi samotnými, které nejsou ovlivněny pouze jejich národností. Jiní odpověděli ve stejném duchu, tj. že hlavní rozdíly nejsou mezi národy, ale spíše mezi částmi Evropy a že si tak například Němec rozumí více se Švýcarem a Rakušanem (díky podobné kultuře i stylu života), ale neznamená to, že by vůči jiným necítil solidaritu. Osobně mne zaujal upřímný dovětek odpovědi studentky z Polska, který zněl: „*Ano. Jsme si všichni rovni. Snažím se nikoho nesoudit podle toho z jaké země pochází.*“ To nepatrné spojení, které přidala, „snažím se“, podle mého názoru vyjadřuje velmi mnoho.

Na otázku, *Co je Evropa* se názory lišily více. Znovu dodávám, že jsem všechny respondenty upozornila na to, že tato otázka stejně jako všechny ostatní, nemá správnou ani špatnou odpověď a zajímá mne pouze jejich názor a představy. Čtyři z dvaceti respondentů a respondentek považovali Evropu pouze za kontinent/kus země. Jedna z nich dokonce dodala, že fakt, že se člověk narodil v Evropě není důvodem k tomu, aby se cítil privilegovaný před lidmi z jiných kontinentů, přestože tomu tak v minulosti bylo. Další čtyři odpověděli, že Evropa je země/komunita podobných kultur. Oproti tomu však stejný počet studentů odpověděl, že země v Evropě se svou historií i kulturou velmi liší. Tři studenti označili Evropu za ekonomickou unii, což poukazuje na fakt, že nevidí či necítí rozdíl mezi Evropou a Evropskou unií.

Na otázku, zdali zde existuje nějaká evropská kultura, odpovědělo osm studentů, že ano. Avšak když jsem se jich zeptala, jak taková evropská kultura vypadá nebo co ji tvoří, dokázali mi odpovědět pouze tři z nich. Dva popsali evropskou kulturu jako vše, co máme společné. Třetí z nich, německý student práv, vyjmenoval tři hlavní pilíře, které ji tvoří, tj. křesťanství, řecká filosofie a římské právo. Dalších šest respondentů odpovědělo záporně a na otázku, proč si to myslí, dodali, že státy jsou moc rozdílné a každý má svou vlastní kulturu. Ostatní studenti odpověděli „nevím“. Zajímavé je, že například respondentka z Maďarska odpověděla na předcházející otázku, že Evropa je výtvorem kulturního spojení, avšak na otázku, zda existuje evropská kultura, byla její odpověď záporná. Tento případ, kdy si odpovědi respondentů navzájem odporují, není ve výzkumu ojedinělý a podle mého názoru to lze vysvětlit dvěma způsoby. Je možné tyto nesrovnalosti přičítat nedostatečným znalostem tohoto tématu (což by poukazovalo i na nedostatečnost vzdělávání v této oblasti), či možnosti, že daní respondenti zcela odpovídali na základě svých pocitů a vnitřních procesů. Pocity totiž, podle mého názoru, nemusí vždy korespondovat s fakty a správnými definicemi. Pokud by tato možnost byla správná, znamenalo by to, že cíl výzkumu, tj. zjistit představy, pocity a názory studentů z různých zemí na téma evropské identity a Evropské unie, by byl naplněn a odporující si odpovědi by nijak nesnižovaly kvalitu výzkumu.

Otázku, *Vidíš rozdíl mezi Evropou a Evropskou unií* jsem přidala do výzkumu až po „testovacích“ rozhovorech s mými blízkými, a to z toho důvodu, že v průběhu rozhovoru nedělali žádný rozdíl mezi tím, jestli se bavíme o Evropě, či Evropské unii. Pro mě byl tento rozdíl však v jistém smyslu zásadní, neboť fakt, zdali se člověk cítí být Evropanem ve vztahu k Evropě, nebo občanem Evropské unie, může ukázat na vztah mezi kulturní evropskou identitou a politickou evropskou identitou a na to, která z nich má větší potenciál. Na položenou otázku tedy odpovědělo jedenáct respondentů kladně. Polovina z toho počtu rozdělovala Evropu jako kontinent a Evropskou unii jako politickou strukturu. Druhá polovina viděla hlavním rozdílem v tom, že je více států sdílejících evropské hodnoty, které však nejsou v Evropské unii. Respondentka ze Slovenska odpověděla, že rozdílu si je vědoma, ale není pro ni nijak důležitý, a respondentka z Francie odpověděla, že když mluví o Evropě, automaticky myslí i Evropskou unii. Dalších šest studentů odpovědělo, že rozdíl nevidí. Tento výsledek může poukázat na možnost, že studenti buď ve většině případů nevidí mezi těmito dvěma pojmy rozdíl, nebo vidí, ale není pro ně nijak důležitý.

Na další otázku, tj. *Cítíš se být Evropanem?*, odpovědělo dvacet respondentů z dvaceti „ano“. Jejich odpovědi byly okamžité a zdály se být samozřejmé.

Na tuto otázku navázala další, tázající se, jaké jsou podle nich nejdůležitější evropské hodnoty. Avšak odpovědi na tuto otázku již nebyly tak rychlé ani samozřejmé a respondenti si ve většině případů nechávali nejdelší čas na přemýšlení. Různorodost odpovědí byla obrovská, avšak mezi ty nejopakovanější odpovědi patřila spolupráce, mír, solidarita a tolerance. Mezi další pozoruhodné odpovědi, které se však objevovaly pouze jednou nebo dvakrát, bych zmínila bezpečí, demokracie, svoboda projevu, různorodost, přátelství, respekt a štěrnost. Zajímavé bylo, že obě studentky z Francie jmenovaly pouze jedinou hodnotu, na které se navíc shodly, tj. solidarita. A to přesto, že každá byla z úplně jiného prostředí a jejich názory se v jiných otázkách zcela zásadně lišily.

Otázky zaměřené na výhody a nevýhody Evropské unie mnoho respondentů zaskočilo. Když jsem se o této skutečnosti zmínila před respondentem z Belgie, řekl: „*Je to ironie. V Bruselu jsou všechny důležité evropské instituce. Všechny jsou u nás v Belgii, ale my přitom vlastně ani přesně nevíme, co Evropská unie dělá.*“

Mezi výhody členství Evropské unie bylo jmenováno euro, a to i studenty, jejichž stát tuto měnu nemá (např. Česká republika a Švédsko), také možnost práce v zahraničí, možnost výjezdu do zahraničí v rámci programu Erasmus, ale také pocit blízkosti, mír a pomoc v nouzi. Tou nejčastější jmenovanou výhodou, kterou vyzdvihlo osmnáct respondentů z dvaceti, byla možnost cestování v rámci Schengenského prostoru.

Jak již bylo zmíněno, vyjmenovat výhody Evropské unie nebylo pro respondenty vůbec lehké, stejně tak s velkou jistotou mohu říci, že vyjmenovat nevýhody Evropské unie pro ně bylo ještě o něco těžší. Žádná z odpovědí se neobjevila více jak pětkrát a skoro polovina, tj. sedm respondentů, odpověděla, že nevýhody nejsou žádné či si na žádné nemohou vzpomenout. Jako ta nejčastější nevýhoda byla jmenována byrokracie a pravidla ze strany Evropské unie. Jako jedna z nevýhod byla také jmenována nevyváženost vlivu a práva mezi zeměmi, a to studentkou ze Slovenska a studentkou z Francie. Student z Polska vyjádřil svou obavu o ztrátu kultury a respondent z Německa strach z konkurence na trhu práce, přičemž v předcházející otázce jmenoval jako jednu z výhod možnost práce v zahraničí.

Na nadcházející otázku, která zněla: *Co je to národní identita?* odpověděli čtyři z respondentů „*nevím*“. Nejčastější odpovědí bylo, že je to identita lidí, kteří sdílí stejné hodnoty, tradice, kulturu a jazyk. Zajímavé bylo, že respondent i respondentka z Itálie popsali identitu především jako pocit, že je člověk součástí společnosti. Zajímavé je to především proto, že oba mají italské občanství a cítí se být Italem a Italkou, avšak respondent je původem z Maroka a respondentka z Albánie. Jejich chápání národní identity tedy přímo koresponduje

s jejich životní situací. Žádný z vnějších faktorů pro ně není ten, co by jim měl určovat jejich národní identitu, ale pouze jejich vlastní pocit, a to je možná tím důvodem, proč se již od počátku přímo nazývali jako Ital a Italka.

Když jsme se dostali ke konceptu evropské identity, devět respondentů odpovědělo, že o tomto tématu nikdy neslyšeli. Na otázku, jak tomuto konceptu rozumí a co si pod tím představují, bylo pro většinu z nich těžké odpovědět. Objevili se odpovědi jako „*identita spojená s EU*“ a „*jak se definujeme v porovnání s jinými lidmi z jiných kontinentů*“. Kdyby většina odpověděla stejným způsobem, poukazovalo by to na politickou evropskou identitu či evropskou identitu vymezenou negativně vůči jiným kontinentům. Žádná z odpovědí však nepřevažovala a různorodost, jak na tuto otázku respondenti odpovídali, byla obrovská. Studentka z Polska si pod tímto pojmem představila „*snahu o vytvoření federace*“, student z Chorvatska „*vykonstruovaný pocit stejnosti, i když stejný nejsme*“ a studentka z Maďarska „*akceptování kultury jiných zemí v Evropě*“. Zaujala mne také odpověď respondenta z Portugalska, který na zmíněnou otázku odpověděl: „*Občanský průkaz se všemi barvami duhy (The identity card with all colours of the rainbow)*“.

Zásadní pro mne byla také otázka, zdali pokud se respondentů zeptám, kdo jsou, si vyberou svou národnost, či evropanství. Čtrnáct z dvaceti respondentů odpovědělo, že upřednostní svou národnost. Tři další upřednostnili evropanství, italský student původem z Maroka se označil za světoobčana a dva respondenti neodpověděli. Také mne zaujala odpověď studentky z Rakouska, která se v průběhu rozhovoru vyjadřovala o Evropské unii velmi pozitivně: „*Strašně bych chtěla říct, že jsem na prvním místě Evropanka, ale moje srdce říká Rakušanka.*“ Tato věta zdá se mi, vystihuje mnoho ze strastí nynějších snažení vytvořit evropskou identitu.

Na jednu z posledních otázek, tj. zdali mohou národní a evropská identita existovat zároveň, jsem dostala odpověď pouze od dvanácti z dvaceti účastníků. Jedenáct z nich odpovědělo, že mohou. Student z Belgie odpověděl, že nemohou, protože člověk nemůže být součástí dvou, ale musí si vybrat. Avšak na předcházející otázku odpověděl, že se cítí být Evropanem a evropská identita podle něj je pocit být Evropanem.

Odpovědi na otázku *Má společnost nějaký vliv na postoje lidí k Evropské unii*, byly pro mne velice zajímavé. Obzvlášť zajímavé pro mne bylo ale porovnat odpovědi respondentů ze stejných zemí. Dva respondenti z dvaceti odpověděli na otázku, že neví. Student z Belgie odpověděl, že ne, protože se o Evropské unii v Belgii moc nemluví a řeší se tam spíše státní

instituce a programy. Zbýlých sedmnáct respondentů odpovědělo, že společnost má vliv na postoje lidí k Evropské unii. Odpovědi obou studentek z České republiky se naprosto shodovaly, tj. „*Ano, v Česku je tento vliv negativní.*“ Stejně tak se obě studentky z Francie shodly, že ve Francii je vliv společnosti na postoje lidí k Evropské unii pozitivní. Respondent i respondentka z Polska se také shodli na skutečnosti, že tento vliv je v Polsku negativní, a stejně tomu bylo i u respondenta a respondentky z Portugalska, přičemž respondentka dodala, že starší lidé Evropské unii nerozumí a mají z ní strach. Ve stejném duchu odpověděl také respondent z Itálie: „*Lidé se v poslední době bojí, že by silnější Evropa zničila jejich národní zázemí a historii. Ale podle mého názoru to není pravda. Myslím si, že silnější Evropská unie by ho naopak zvýraznila.*“

Poslední otázka mého rozhovoru se soustředila na budoucnost Evropské unie, a tudíž mojí otázkou bylo, zdali věří v budoucnost Evropské unie. Sedmnáct respondentů odpovědělo, že ano, přičemž tři z nich vyjádřili obavu, že ji některé státy opustí. Další dva z nich odpověděli, že je však třeba Evropskou unii transformovat. Student z Chorvatska byl jediný, který odpověděl, že se Evropská unie do dvaceti let rozpadne.

Závěr

Cílem této práce bylo představit nynější diskurz evropské identity a zjistit, která z dimenzí evropské identity by byla ta nejschůdnější proto, aby byla schopná stát se podpůrným opatřením pro stabilnější Evropskou unii a evropskou společnost. Výzkum, který jsem na předcházejících stránkách představila, mi měl pomoci poznat představy a názory studentů na téma Evropské unie a evropské identity, díky kterým by bylo možné odvodit, jaká dimenze evropské identity má největší potenciál pro její uskutečnění.

Z výsledků provedeného kvalitativního výzkumu můžeme usuzovat, že kulturní evropská identita není dostatečně silná a možnost jejího posílení je malá. Tento závěr vyplývá z odpovědí účastníků, kdy pouze necelá polovina z nich souhlasila s existencí evropské kultury, a i z tohoto malého počtu pouze tři z nich dokázali vyjmenovat věci, které ji tvoří. Také žádná z evropských hodnot, které respondenti uváděli, nebyla přímo kulturního charakteru. Přestože si můžeme být jisti existencí evropské kultury¹¹² a jejím otiskem nejen v nás, ale v celé naší civilizaci, je třeba přiznat, že toto přesvědčení není jednotné. Navrhuji tak, spíše než přesvědčovat ostatní o našich myšlenkách, vzít tuto skutečnost jako fakt a dále s ní pracovat. I přestože v současné době nic nenasvědčuje tomu, že by evropská identita mohla být postavena na evropském kulturním dědictví, jsem přesvědčena, že je nezbytné na toto dědictví nezapomínat a nést ho v naší evropské identitě, avšak nestavět ji primárně na tom.

Stejně tak se zdá, že ani politická evropská identita nemá dostatečný potenciál, aby mohla podpořit evropský projekt, a to ani ne tak kvůli její povaze, ale spíše kvůli nevoli a neschopnosti národních i evropských politiků tuto identitu posilovat či podporovat. Výzvou k přemýšlení pro nás mohou být odpovědi respondentů na otázku, zdali má společnost nějaký vliv na postoje lidí k Evropské unii. Vezmeme-li v potaz, že skoro polovina respondentů odpověděla, že tento vliv je v jejich zemi negativní, musíme také počítat s důsledky, které s sebou vytváření takové negativní identity nese. V kapitole 2.1.2, kde jsme za zabývali negativní identitou, jsme mezi těmito negativními důsledky jmenovali mimo jiné nesnadné otevření seriózní debaty o evropských a globálních otázkách, posilování nacionalistických tendencí a frustraci. Tento problém bych vytknula především rétorice národních politiků, kteří využívají Evropskou unii pro svou národní politiku a vlastní zájmy. Stejně tak neschopnost evropských představitelů a elit vysvětlit a ukazovat na výhody členství v Evropské unii, a to

¹¹² Jak ji vymezuje ve své knize *Kulturní a duchovní kořeny Evropy* Giovanni Reale.

nejen na ty, které jsou materiálního charakteru. Dle mého názoru je tento problém jedním z nejzásadnějších.

Z výsledků provedeného výzkumu můžeme odvodit, že kosmopolitní dimenze má zmíněný potenciál posílit evropskou identitu a pomoci tak vylepšit fungování Evropské unie a podpořit její stabilitu. Je však nutné upozornit, že předložená zjištění jsou značně limitovaná a že tvrzení o největším potenciálu kosmopolitní evropské identity stát se základem pro stabilitu Evropské unie musí být považováno za předběžný závěr, jenž by měl být podroben dalšímu empirickému zkoumání. Důvodů, proč jsem došla k tomuto závěru, je však několik. Odpovědi na otázku po mobilitě mladých lidí, tj. *Dokážeš si představit žít v budoucnosti v jiné zemi*, byla ve více jak polovině kladná. Pokud budeme počítat i s odpověďmi, které byly kladné, avšak obsahovaly nějakou podmínku, pak záporná odpověď na tuto otázku byla pouze jedna. K tomu musím dodat, že na základě mého pozorování a nezávislé konverzace byla tato respondentka velmi otevřená vůči cestování i novým lidem a troufám si tak odvodit, že důvod, proč odpověděla záporně, byl důraz na slovo "budoucnost", nikoliv protože by měla negativní přístup k cestování do jiných zemí či k setkávání se s lidmi různých kultur a národností. Tuto hypotézu je možné také podpořit faktem, že byla studentkou, která vyjela v rámci programu Erasmus, tudíž u takových lidí ani neočekáváme, že by měli negativní vztah k pobytu v jiné zemi či k setkávání s lidmi jiných národností. Dalším z důvodů je, že pouze dva respondenti u odpovědi na otázku *Kde se cítíš nejvíce doma* jmenovali konkrétní místo. Tímto místem navíc nebyl jejich stát, ale region, ve kterém žijí. Odpovědi zbylých respondentů pouze popisovaly, jak by místo mělo vypadat či kdo by tam s nimi měl být. Z toho můžeme odvodit, že orientovanost mladých lidí na konkrétní ohraničený prostor či stát je velmi malá a nehraje významnou roli. Přestože většina respondentů měla kladný vztah k jinakosti a všichni na otázku, zda se cítí být Evropanem, odpověděli kladně, když dostali na výběr mezi národní identitou a evropskou, čtrnáct z dvaceti upřednostnilo národní identitu. To ukazuje na stále silnou identifikaci s národním státem, přičemž se nezdá, že by tento fenomén znatelněji ustupoval. I při jiných otázkách stále více respondentů kladlo důraz na rozdíly spíše než na věci, které mají evropské státy společné. Tento fakt ukazuje na vztah mezi národní identitou a evropskou, kterému jsem se věnovala v kapitole 2.5. Zároveň také jedenáct z dvanácti respondentů odpovědělo, že národní a evropská identita mohou existovat současně, což potvrzuje teorii Thomase Risse.

Provedený výzkum dle mého názoru naznačil mnoho dalších otázek, které nebyl schopný zodpovědět, avšak které jsou velmi zajímavým podnětem pro další zkoumání. Je třeba

připomenout, že výzkumný soubor byl velmi specifický a bylo by tedy nezbytné stejný výzkum provést se studenty, kteří nemají o program Erasmus zájem či u lidí staršího věku. Někteří respondenti dokonce sami upozorňovali, že pociťují propast mezi mladší a starší generací. Jeden z respondentů vyjádřil myšlenku, že starší generace má potíže se s Evropskou unií identifikovat, neboť ji nebere jako danost po celou dobu života. Naopak mladší lidé se podle něj do její existence už narodili a považují ji tak za danou podstatu. V této práci nechci hodnotit správnost či nesprávnost této myšlenky, ale jsem přesvědčena, že je to zajímavý podnět k dalšímu bádání. Stejně tak se nabízí podobný výzkum provést na větším počtu reprezentativního vzorku, zahrnout studenty ze všech zemí Evropské unie a propojit metodu kvalitativního rozhovoru například se skupinovou diskuzí.

Jako velkou výzvu, na kterou provedený výzkum upozornil, považuji vzdělávání v oblasti evropské integrace a kulturního dědictví Evropy. Je třeba většího povědomí o hodnotách a fungování Evropské unie, o jejich výhodách i nevýhodách. Stejně tak je ale nezbytné nezapomínat na kulturní a duchovní kořeny Evropy, neboť povědomí o nich, je podle mého názoru nezbytné pro plodné vedení dialogu. Ten je totiž možný pouze pokud je člověk v jisté míře identifikován se svým vlastním kulturním zázemím.

V závěru této práce bych ráda upozornila na pozitivní přínos, který nám v tomto tématu může poskytnout transkulturní komunikace. Tento přístup má podle mého názoru mnoho společného s kosmopolitismem. A co více, má potenciál zajistit takové prostředí, ve kterém by bylo možné vytvářet a posilovat evropskou kosmopolitní identitu, a to pomocí dialogu. Sami respondenti v provedených rozhovorech deklarovali, že rozdíly, které vnímají mezi evropskými zeměmi, jsou kulturní povahy. Důvodem, proč nesouhlasili s existencí evropské kultury, byl podle slov jednoho ze studentů fakt, že „kultury národů v Evropě jsou moc rozdílné“. Transkulturní komunikace však poukazuje na transcendentní rozměr kultury. A tak nám může pomoci nalézt navzdory kulturním odlišnostem univerzální rysy, které by umožňovaly dialog mezi kulturami (či národními státy), díky němuž by byla posilována evropská kosmopolitní identita. Pro propojení teorie kosmopolitní evropské identity a aplikace transkulturní komunikace nalézám několik důvodů. Za prvé výzkum ukázal, že studenti akcentují kulturní rozdíly i v rámci Evropy, tudíž je dle mého názoru transkulturní hledisko na místě. Navíc aplikování hlediska transkulturní komunikace i mezi lidmi (tj. Evropany) u kterých neočekáváme takové kulturní a hodnotové rozdíly, ale naopak počítáme s jistým již existujícím konsenzem na základních životních východiscích, by mělo být jednodušší než u lidí, jejichž kulturní zázemí a hodnotový rámec jsou zcela odlišné.

Za takových podmínek můžeme zmíněné aplikování TK chápat jako jakési „procvičování aplikace transkulturní komunikace v jednodušších podmínkách“. Takové „procvičování“ by mohlo TK prospět především z hlediska metodologie. Dalším důvodem pro propojení teorie kosmopolitní evropské identity a aplikace transkulturní komunikace je podle mého názoru také fakt, že Evropa již dávno není místem pouze Evropanů. (Podle dat EUROSTATU k 1.lednu 2018 žilo na území Evropské unie 22.3 milionu lidí, kteří nevlastnili občanství Evropské unie.)¹¹³ Tento permanentní kontakt s jinakostí však není vždy bezproblémový a je nezbytné hledat možnosti dialogu mezi lidmi setkávajícími se v Evropě. Při snaze o nalezení či definování evropské identity mnoho lidí zprvu napadne hledat společné evropské prvky či definovat kdo je Evropan. Tento přístup ve mně však vzbuzuje spíše strach než naději na nalezení (pozitivní) společné evropské identity. Přestože šance, že by byla takovou cestou evropská identity posílena je vysoká, riziko, že by taková identita byla postavena na vymezení se vůči všemu „neevropskému“ je ještě vyšší. Důkazem tohoto přesvědčení nám mohou být politické programy pravicových extrémistických politických stran, které se odvolávají na ochranu národní tradice vycházející z kořenů evropské civilizace a vymezují se tak vůči všemu „neevropskému“. Vytvoření takové negativní identity je dnes však v multietnické Evropě velkým rizikem. Naopak posílení pozitivní kosmopolitní evropské identity by mohlo být šancí pro řešení mnoha výzev, před kterými v současné době Evropa stojí. Taková identita není postavena na otázce po evropanství, ale na otázce po samotném člověku.

¹¹³ Eurostat. (2019). *Statistics Explained*. Získán z <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/1275.pdf> (vlastní překlad)

Bibliografie

- BARKER C. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál
- BELLING V. (2009): Legitimita moci v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy? Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity
- BERGER P., LUCKMANN T. (1966): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury
- BECK U. (2004): *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Praha, SLON
- BRUTER M. (2005): *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. Basingstoke, Palgrave Macmillan
- BURDA F. (2016): *Za hranice kultur*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury
- DELANTY G. (1995): *Inventing Europe: idea, identity, reality*. Basingstoke, Palgrave
- DELANTY G., RUMFOLD CH. (2005): *Rethinking Europe*. New York, Routledge
- ERIKSEN T. H. (2007): *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha, Triton
- ERIKSEN T. H. (2012): *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha, Sociologické nakladatelství
- FIALA P. (2007): *Evropský mezičas: nové otázky evropské integrace*. Praha, Barrister & Principal
- FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum
- FINE R. (2011): *Kosmopolitismus: Základní ideje globálního uspořádání*. Praha, Filosofický ústav AV ČR
- FUKUYAMA F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Praha, Rybka Publishers
- HABERMAS J. (2013): *Crisis of the European Union*. Hoboken, Wiley-Blackwell
- HANNERZ U. (1996): *Transnational Connections: Culture, people, places*. London, Routledge
- HAVEL V. (2012): *Evropa jako úkol*. Praha, Knihovna Václava Havla
- HENDL J. (2016): *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha, Portál, s.r.o.
- HORYNA B. (2001): *Idea Evropy. Pohled do filosofie dějin*. Praha, Argo
- HROCH M. (2009): *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, Sociologické nakladatelství
- CHRISTIANSEN T., JØRGENSEN K.E., WIENER A. (2001): *The Social Construction of Europe*. Trowbridge, The Cromwell Press

- CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *The politicization of European identities*, in: CHECKEL J., KATZENSTEIN P.J. (2009): *European Identity*. Cambridge, Cambridge University Press
- CHECKEL J. (2001): *Social Construction and European Integration*, in: CHRISTIANSEN T., JØRGENSEN K.E., WIENER A. (2001): *The Social Construction of Europe*. Trowbridge, The Cromwell Press
- KRATOCHVÍL P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha, Portál
- MÜLLER K.B. (2008): *Evropa a občanská společnost*. Praha, Sociologické nakladatelství
- SAUTER M. (2005): *Být sám sebou v integrované Evropě. Transkulturní já a evropská kolektivní identita*, in: HRUBEC M. (2005): *Spor o Evropu: postdemokracie, nebo predemokracie?* Praha, Filozofický ústav AV ČR
- SOKOLÍČKOVÁ Z. (2014): *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava, Moravapress
- SZÁLÓ C. (2003): *Mozaika v re-konstrukci: formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno, Masarykova univerzita
- ŠŮSTKOVÁ M., OUTLÝ J. (2007): *Evropská identita versus národní identita a perspektiva vývoje evropské veřejné sféry*, in: FIALA V. (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc, Periplum
- TODOROV T. (2011): *Strach z barbarů: kulturní rozmanitosti, identita a střet civilizací*. Praha, Paseka

Články

- BECK U. (2002): „The Cosmopolitan Society and its Enemies,“ in: *Theory, Culture & Society* 19, č. 1, Sage Journals
- „Bílá kniha o budoucnosti Evropy“, 2017, Evropská komise
- „Declaration on European Identity“, 1973, Bulletin Evropského společenství
- „Diskusní dokument o využití potenciálu globalizace“, 2017, Evropská komise
- Eurostat. (2019). *Statistics Explained*. Získán z <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/1275.pdf>
- HABERMAS J. (2011): „Why Europe needs a constitution,“ in: *New Left Review*, September-October
- CHECKEL J. (2001): „Why comply? Social Learning and European Identity Change,“ in: *International Organization* 55, č. 3, The MIT Press

KARLAS J. (2003): „Globalizace, identita a evropská integrace - Evropa jako globální aktér,“
in: *Mezinárodní vztahy* 38, č. 1, Ústav mezinárodních vztahů

PICHLER F. (2008): „European Identities from Below: Meanings of Identification with
Europe,“ in: *Perspectives on European politics and Society* 9, č. 4, Routledge

PICHLER F. (2009): „Cosmopolitan Europe: Views and identity,“ in: *European Societies* 11,
č. 1, Routledge

„The Future of the European Union: Laeken Declaration“, 2001, European Council